

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za kroatistiku
Katedra za hrvatsku usmenu književnost

Zagreb, 2013.

BUGARŠĆICE U BOGIŠIĆEVU *ZBORNIKU*

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS bodova

Mentor:

dr. sc. Stipe Botica, red. prof.

Studentica:

Irena Alinjak

SADRŽAJ:

1. Uvod	3
2. Bugaršćice	
2.1. Temeljna obilježja bugaršćica	4
2.2. Proučavanje bugaršćica tijekom 19. stoljeća	6
2.3. Oblikovanje naziva i problem nacionalne pripadnosti bugaršćica	7
3. Bogišićev zbornik <i>Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa</i>	11
4. Bugaršćice u Bogišićevu <i>Zborniku</i>	
4.1. Izvori bugaršćica	13
4.2. Motivsko-tematsko određenje bugaršćica	16
4.2.1. Tema obitelji	17
4.2.2. Viteško-junačka i povijesna tematika	26
4.2.3. Mitski motivi	31
4.2.4. Biblijski motivi	45
5. Zaključak	49
6. Popis korištene literature	50

1. UVOD

Baltazar Bogišić (Valtazar, Baldo), istaknuo se kao humanist i vrhunski naučnik koji je svakako doprinio napretku nauke svoga vremena i to na vrlo poseban, originalan način. Do izražaja je došla njegova sklonost običajima i tradiciji što se očituje u pisanju pravnih studija i zakonika, kao i u neumornom pripremanju zbornika bugarščica te brojnih zbirki s folklornog područja koje su ostale neobjavljene. Kao poticaj za pripremanje zbirke bugarščica *Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa*, koju je objavio 1878. godine, poslužila mu je „ljubav prema svemu što je narodno a napose prema narodnim našim umotvorinama“. Baltazar Bogišić bio je vrlo cijenjen i obljubljen u svome narodu te mu je svojim radom značajno pridonio na svim područjima kojima se bavio. Bogišić se također može svrstati i među najveće bibliofile. Naime, po znanstvenoj, umjetničkoj i kulturno-povijesnoj vrijednosti njegova ostavština predstavlja iznimno važnu sastavnicu hrvatske baštine. U ovom radu pokušat ću prikazati zbornik Baltazara Bogišića *Narodne pjesme iz najstarijih, najviše primorskih zapisa* kao jedno od temeljnih djela usmene književnosti, a pritom ću se baviti bugarščicama uvrštenim u *Zbornik*, njihovom analizom te značenjem za cjelokupnu hrvatsku usmenu književnost.

Rad ću započeti navođenjem temeljnih obilježja bugarščica pri čemu ću se posebno osvrnuti na definiciju tih pjesama i na zagonetnost njihova stiha. Navest ću glavne karakteristike njihova proučavanja u 19. stoljeću, a također ću detaljnije prikazati postanak naziva *bugarščica* te problem njihova podrijetla i nacionalne pripadnosti.

U središnjem dijelu iznijet ću temeljne izvore Bogišićevih bugarščica te njihovu podjelu. Posebnu ću pažnju pridati motivsko-tematskom određenju bugarščica pri čemu ću analizirati obiteljsku, viteško-junačku i povijesnu tematiku zastupljenu u bugarščicama, kao i mitske i biblijske motive.

U završnom dijelu iznijet ću sve spoznaje i zaključke do kojih sam došla pri izlaganju središnjeg dijela.

Cilj ovoga rada bit će upoznavanje s bugarščicama Bogišićeva *Zbornika* i njihovim najčešćim temama i motivima, kao i isticanje važnosti cjelokupnog *Zbornika* za hrvatsku usmenu književnost.

2. BUGARŠĆICE

2.1. Temeljna obilježja bugarščica

Posebno mjesto u usmenoj književnosti zauzimaju bugarščice. To su stare narodne pjesme pripovjednog sadržaja, ispjevane u dugim nepravilnim stihovima od dvanaest do dvadeset slogova (ali najčešće petnaest).¹ Bugarščica je vrlo malo u odnosu na druge usmenoknjiževne oblike, ali ne zato što ih je zaista bilo malo, nego iz tog razloga što se malen broj bugarščica uspio očuvati.² Josip Kekez napominje kako o njima moramo suditi isključivo u dinamičkom procesu njihova postanka, trajanja, izvođenja, prenošenja te bilježenja. Na temelju zabilježenih primjera bugarščice možemo vremenski odrediti „s 14. stoljećem kao donjom i 18. stoljećem kao gornjom granicom“.³ Te granice ipak trebamo uzeti uvjetno jer nam s jedne strane srednjovjekovna književnost ukazuje na duboku starost bugarščica, dok su s druge strane bugarščice prisutne tijekom cijeloga 19. stoljeća, a njezine elemente pronalazimo i u novijim djelima pisane književnosti. Taj, po mnogo čemu, jedinstven usmeni oblik ostao bi potpuno zaboravljen i nedostupan našem vremenu da nije bilo zapisivanja, ali i procesa interferiranja usmenoga i pisanoga stvaralaštva.⁴ Većina bugarščica zapisana je na primorskom području, posebno u srednjoj i južnoj Dalmaciji te u Boki Kotorskoj. Kekez upozorava da se prostorna granica bugarščica vjerojatno mogla proširiti i prema Bosni i Hercegovini, odnosno prema dalmatinskom zaleđu i zaleđu Hrvatskog primorja, kao i na područje kajkavskog dijalekta.⁵ Bugarštice se ističu svojim stilom koji je uvjetovan usmenošću te je obilježen baladnim tonom, elegičnošću i skokovitošću.⁶ Kekez nadalje tvrdi kako su bugarščice zapravo balade te da za predmet uzimaju unutrašnje ljudske sadržaje koji, u funkciji glavnih motiva, uvjetuju organizaciju teksta i najčešće ga dovode do estetike tragičnoga. Njezina kompozicija ima ulogu istaknuti čovjekova duboka unutrašnja stanja ili postupke (iracionalne i prirodene). Za bugarščicu možemo reći da čak i kada odstupa od tragičnog završetka, ona zadržava „unutrašnje psihološke podatke i ugođaj otužnoga“.⁷

¹ Usp.: Bošković-Stulli, Maja; *Od bugarštice do svakidašnjice*; Konzor; Zagreb; 2005.; str. 5.

² Usp.: Kekez, Josip; *Bugarščice: starinske hrvatske narodne pjesme*; Čakavski sabor; Split; 1978.; str. 18.

³ Usp.: Isto, str. 18.

⁴ Usp.: Isto, str. 6.

⁵ Usp.: Isto, str. 23.

⁶ Usp.: Bošković-Stulli, Maja; *Od bugarštice do svakidašnjice*; Konzor; Zagreb; 2005.; str. 43.

⁷ Usp.: Kekez, Josip; *Bugarščice: starinske hrvatske narodne pjesme*; Čakavski sabor; Split; 1978.; str. 17.

Bugaršćice su, kao što je već navedeno, pjesme dugoga stiha s nestalnim brojem slogova. Stihovi uglavnom imaju od dvanaest do dvadeset slogova, ali najčešće je riječ o petnaestercu i šesnaestercu s cezura iza sedmog odnosno osmog sloga. Bili stihovi duži ili kraći, drugi polustih uvijek ima osam slogova, dok se u prvom polustihu uvijek nalazi nedostatak ili suvišak, ovisno o broju slogova u stihu. Katkad se potkrade i pokoja iznimka kada je ovo pravilo u pitanju, a Bogišić ih pripisuje pogreškama kazivača ili prepisivača. Vrlo često iza prvog, a potom i iza svaka sljedeća dva stiha dolazi pripjevni priložak, koji, međutim, izostaje iza posljednjeg stiha. Brojni proučavatelji smatrali su pripjevni priložak suvišnim jer on ne kazuje ništa novo što već nije rečeno u prethodnim stihovima. Naprotiv, Kekez napominje kako je bugaršćica bez pripjevnog priloška potpuno nova pjesma te tvrdi kako struktura stiha u suodnosu s pripjevom još više ističe ugođaj sjete, melankolije i nostalgije. Bogišić je stih bugaršćice, kako navodi Maja Bošković-Stulli, opisao djelomice prema Miklošiću:

„U pravilu stih ima petnaest slogova s cezura iza sedmog, česti su i šesnaesterci te kraći ili duži stihovi. Akcentuacija bi bila važnija od silabizma. Priložak razdvaja strofe; prije je bio posvudašnji, no zapisivači su ga često izostavljali. U pravilu ima priložak šest slogova, a sadržajem ponavlja ili bliže opredjeljuje glavnu misao. Važnost mu je pretežno glazbena. Prilošci nisu refreni, pripjevi...”⁸

I dok je Bogišić tvrdio kako pripjevni priložak u bugaršćici razdvaja strofe, Maretić je bio suprotna mišljenja. Držao je da bugaršćice nemaju strofe, ali i da se dodaci koji slijede iza stihova ne mogu nazvati pripjevima ili refrenima jer se ne pojavljuju u istome obliku, već izmijenjeni. S Maretićem se složio i Ivan Slamnig govoreći da priložak ne može biti pripjev jer se on „smisleno nastavlja na stih kojemu je dodan i ne ponavlja se”.⁹ Dosta se raspravljalo i o podrijetlu bugaršćičkog stiha. Mnogi mu izvor vide u „aleksandrincu, šesnaestercu latinskih crkvenih pjesama, bizantskom političkom stihu, ruskim historijskim pjesmama 16. i 17. stoljeća”.¹⁰ Slamnig drži da je bugaršćički stih „elastični šesnaesterac” koji nije izosilabičan te da zbog metričke labavosti glasovne figure imaju veliku ulogu u metričkoj organizaciji stiha.¹¹ Bogišić navodi dva moguća povoda postanku šesnaesterca, a to su:

⁸ Usp.: Bošković-Stulli, Maja; *Od bugaršćice do svakidašnjice*; Konzor; Zagreb; 2005.; str. 36.

⁹ Usp.: Isto, str. 37.

¹⁰ Usp.: Isto, str. 38.

¹¹ Usp.: Isto, str. 38. – 39.

- a) težnja izjednačenja prvog polustiha s drugim, koji ima osam slogova
- b) promjene u naglašavanju uslijed rasprostiranja štokavštine na ranije čakavske krajeve

2. 2. Proučavanje bugarščica tijekom 19. stoljeća

U 19. stoljeću zanimanje za usmenu književnost postaje sve intenzivnije. Sve se veća važnost pridaje usmenoj tradiciji, naglašava se ljepota narodnih običaja, a započinje se i s njihovim sustavnijim zapisivanjem i komentiranjem budući da imaju snažan utjecaj na jedinstvo naroda, jačanje osjećaja zajedništva te promicanje prosvjetiteljskih ideja.¹² Na prikupljanje narodnog blaga i običaja prvi poziva zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac svojim proglasom svećenstvu 1813. godine. Tu tiskanu latinsku okružnicu, u kojoj moli da se prikupljaju svi proizvodi „iz kojih se bogatstvo i narav jezika poznati može“, uvrstio je Ljudevit Gaj u *Danicu ilirsku* 1837. godine, čime je dobila dodatnu notu domoljubnog poziva na prikupljanje radi očuvanja nacionalnog identiteta i usmene kulturne baštine.¹³ Djela usmene književnosti, posebno priče i pjesme, objavljivale su se uglavnom u novinama, kalendarima i ostalim periodičkim publikacijama, a tek su poslije svoje mjesto dobile i u tiskanim zbirkama. Časopis *Kolo*, pokrenut 1842. godine, uređivali su Dragutin Rakovac, Ljudevit Vukotinović i Stanko Vraz. Podnaslov časopisa bio je vrlo znakovit, a glasio je: „članci za literaturu, umjetnost i narodni život“, čime se željelo ukazati na prednost književnosti pred društvenom problematikom. Naime, urednici časopisa *Kolo* uvelike su pridonijeli očuvanju narodnog blaga pišući o njemu, donoseći brojne primjere usmene književnosti te kvalitetne stručne članke i rasprave o toj temi.¹⁴ Znanstveno zanimanje za bugarščice također započinje u 19. stoljeću kada Franc Miklošič objavljuje slučajno pronađen zapis *Popevke od Svilojevića* i to u prozi, ne prepoznavši da je zapravo riječ o pjesmi, a 1870. godine on izdaje i prvu važnu zbirku *Die Volksepik der Kroaten* koja sadrži trideset

¹² Usp.: Uremović, Petra; Usmena književnost i narodna tradicija u časopisu „Kolo“; Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/77994?lang=en> (Pregled: 11. travnja 2013.)

¹³ Usp.: Bošković-Stulli, Maja; Priče i pričanje: stoljeća usmene hrvatske proze; Matica hrvatska; Zagreb; 2006.; str. 86.

¹⁴ Usp.: Uremović, Petra; Usmena književnost i narodna tradicija u časopisu „Kolo“; Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/77994?lang=en> (Pregled: 11. travnja 2013.)

bugarščica.¹⁵ Pojedinačni tekstovi bugarščica nisu bili brojni, naime, postojalo ih je tek nekoliko, a pronađeni su uglavnom u rukopisima koji su poslužili Miklošiču i Bogišiću za njihove zbirke. Nadalje, Giljferding je objavio dvije bugarščice u svome djelu *Pojezdka po Gercegovine, Bosniji i Staroj Srbiji* iz 1859. godine, a 1863. Nikola Stokan je u djelu *Niz bisera jugoslavjanskoga* iz 1863. objavio također dvije bugarščice, pri čemu je promijenio pojedine riječi. Pet godina poslije Baltazar Bogišić napisao je članak *Najstarija zbirka srpskih narodnih umotvorina* u koji je bila uvrštena i jedna bugarščica. Članak je objavio u publikaciji *Dubrovnik, zabavnik Narodne štionice dubrovačke*. Vrlo brzo uslijedila je i Bogišićeva temeljna zbirka o bugarščicama *Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa*. Godine 1879. Armin Pavić objavio je dvije važne bugarščice iz rukopisa 17. stoljeća pod naslovom *Dvije stare hrvatske narodne pjesme*, dok ih je Stojan Novaković u Jagićevu *Archivu* publicirao kao *Prilog literaturi o staroj srpskoj narodnoj poeziji*.¹⁶

2. 3. Oblikovanje naziva i problem nacionalne pripadnosti bugarščica

Osim naziva bugarštica, za pjesme dugoga stiha, u stručnoj literaturi, ali i autorskim djelima, susrećemo još i nazive: bugarštica, bugarščina, bugarskica, bugarkinja, pjesan bugarska, bugarka...

Bogišić u predgovoru svome *Zborniku* spominje sve oblike riječi bugarštica¹⁷:

- „pjesan bugarska“ i „bugarkinja“ – kako je naziva Gundulić u 3. pjevanju svoga *Osmana* (naziv „bugarkinje“ još koristi i Hektorović u svome *Ribanju i ribarskom prigovaranju*)
- „bugarskica“ – kako je još naziva Hektorović u *Ribanju* te Baraković u *Vili Slovinki*
- „bugarščica“ – kako je još naziva Jagić

Primjerice, Jagić je odabrao naziv bugarščica, ali je naveo i ostale nazive: „bugarskica, bugarščica prema Barakoviću, te bugarkinja prema Gunduliću, uz glagol bugariti“.¹⁸ Bogišić se opredijelio za naziv bugarštica i to kako sam kaže „na temelju izvora koji nam svjedoče, da

¹⁵ Usp.: Bošković-Stulli, Maja; *Od bugarštice do svakidašnjice*; Konzor; Zagreb; 2005.; str. 6.

¹⁶ Usp.: Isto, str. 6. – 7.

¹⁷ Usp.: Bogišić, Baltazar; *Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa*; Sabrao i na svijet izdao Valtazar Bogišić; LIO; Gornji Milanovac; 2003.; str. 32.

¹⁸ Usp.: Bošković-Stulli, Maja; *Od bugarštice do svakidašnjice*; Konzor; Zagreb; 2005.; str. 9.

su one baš to ili slično tomu ime nosile, dok su u narodu živjele“.¹⁹ Taj je naziv zaživio upravo nakon objavljivanja njegova *Zbornika* u kojemu se on opredijelio za naziv bugarštica pozivajući se na Miklošičeve bugarkinje i bugarštice. Bogišić u predgovoru svome *Zborniku* objašnjava:

„U tom smo poduprti Miklošičem koji ih također nazivlje tim imenima, šta više on svojim običnim oštroumljem pravi konjekturu radšta su se te pjesme nazivale bugarkinje, bugarštice itd... Mi ćemo se držati naziva bugarštica, radi prosta uzroka, što mi više niti govorimo, niti pišemo čakavski, nego čisto štokavski, i što mi za naučne svrhe trebamo jedno jedino ime tih pjesama.“²⁰

Naziv bugarštica od tada se redovito koristi te dobro funkcionira uzevši u obzir da su ga prigrlili brojni hrvatski autori poput Maretića, Grgeca, Slamniga, Delorka...

Maja Bošković-Stulli ipak se pita je li Bogišić možda pogriješio „kada je sam uveo izmijenjeni oblik imena bugarščica prema štokavskome modelu“²¹, ali je nadodala kako je taj oblik tijekom svih ovih godina jako dobro usvojen i funkcionalan te se iz tog razloga i ona njime poslužila. Naprotiv, Kekez smatra da Bogišić nije smio mijenjati ono što je bilo uobičajeno u prijašnjim razdobljima te Hektoroviću i njegovu nazivu daje prednost pred Bogišićem. Naime, on njegovu tvrdnju pobija navodeći da „mi ipak ne govorimo čisto štokavski; a kada bismo i govorili, mogli bismo bugarščicu upotrebljavati i kao štokavsku jezičnu zakonitost“.²² Napominje također kako je prvotni oblik bugarščica nastao i stoljećima postojao u sredini u kojoj je i sama bugarščica zaživjela, u kojoj se izvodila i zapisivala.

Postoje tri različita stajališta kada je riječ o postanku imena bugarščica. S jedne strane, smatra se da je naziv proistekao od etnika „Bugarin“ kako su se još nazivali i Makedonci i Srbi. Tu tezu podržali su i Jagić i Maretić, dok ju je Daničić odbacio tvrdeći kako je naziv bugarštica nastao od glagola „bugariti“, tj. zapijevati ili pjevati tužnim glasom čime se ukazuje na osnovni ugođaj pjesme. On je, naime, utvrdio da se bugarščica razlikuje od srpskog imena. Drži da „iz knjiga u kojima se Srbi nazivaju i Bugarima nije moglo ime Bugarin u tom značenju prijeći u narod i još tako prijeći da bi od njega mogla u narodu postati i do danas se

¹⁹ Usp.: Bogišić, Baltazar; Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa: Sabrao i na svijet izdao Valtazar Bogišić; LIO; Gornji Milanovac; 2003.; str. 30.

²⁰ Usp.: Isto, str. 32.

²¹ Usp.: Kekez, Josip; Bugarščice: starinske hrvatske narodne pjesme; Čakavski sabor; Split; 1978.; str. 26.

²² Usp.: Isto, str. 26.

sačuvati riječ bugariti“.²³ Glagol bugariti poznat je od 16. stoljeća tako da je definiran i u starijim rječnicima, a pronalazimo ga i u djelima Hektorovića, Barakovića, Ignjata Đurđevića, Krnarutića, Kavanjina, itd. Kao primarno značenje te riječi najčešće se navodi otužno, žalosno pjevati, dok se kao sekundarna značenja javljaju još i zapijevati i popijevati. Upravo zato treba napomenuti kako su se tijekom 17. i 18. stoljeća bugarske vrlo često nazivale i popijevkama ili popevkama. O tome svjedoče oba *Zagrebačka rukopisa*, a među njima i bugarsica pronađena u ostavštini Petra Zrinskog uvrštena u Bogišićev *Zbornik* pod nazivom *Popijevka od Svilovevića*. U Vukovu Rječniku uz glagol bugariti naći ćemo još i objašnjenje „da se govori u Hrvatskoj“. S druge strane, glagol bugariti neki su vezali i uz vedrije raspoloženje te su tvrdili kako bugarske nemaju tragičnu poantu. Tome je svakako u prilog išlo i to što se kazivač bugarske na kraju obraćao domaćinu te ga poticao na nastavak slavlja. Mnogi to objašnjavaju time da je glagol bugariti poprimio značenje svakoga pjevanja pa čak i pjevanja deseteračkih pjesama.²⁴

Druga etimologija naziv bugarsica veže uz talijanski izraz „poesia volgare“ odnosno latinski „carmen vulgare“ ili „carmina vulgaria“. Miodrag Lalević objašnjava takvo stajalište time da su Dalmatinci te narodne pjesme, koje su prosti doseljenici s kopna, tzv. 'bugari', donijeli na njihovo područje, nazivali „carmen vulgare ili carmina vulgaria“. Nakon toga narodnom se etimologijom „vulgar“ prepravljalo u „bulgar“ te se time došlo do oblika bugarski „u značenju prstonarodni, narodni, prost i prostački“.²⁵

Treća hipoteza o postanku naziva *bugarsica* spaja prva dva stajališta smatrajući da u svakom od njih ima ponešto istinito i prihvatljivo.

Bogišić još ime *bugarsica* veže uz tamburicu koja je imala posebno značenje u Bugarskoj, a Turci, koji su također uz nju pjevali, prema Bogišićevim riječima, zvali su je „bugarina“²⁶. Tu tvrdnju odbacuju Jagić i Ljubinković navodeći kako ne postoje svjedočanstva o izvedbama bugarsica uz glazbenu pratnju.

Uz već navedene nazive treba spomenuti da su se bugarske katkad nazivale i davorijama budući da je bugarsica u etimološkoj i semantičkoj vezi s glagolom bugariti kojemu je, kao i

²³ Usp.: Isto, str. 32.

²⁴ Usp.: Isto, str. 36. – 37.

²⁵ Usp.: Isto, str. 30. – 31.

²⁶ Usp.: Bogišić, Baltazar; Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa: Sabrao i na svijet izdao Valtazar Bogišić; LIO; Gornji Milanovac; 2003.; str. 68. – 69.

glagolu davoriti, prvotno značenje otužno pjevati.²⁷ Svetozar Matić, bugaršćice dovodi u vezu s bosansko-hercegovačkim stećcima te primjećuje veliku bliskost kada je riječ o stihu i ozračju koji ta dva pjesnička oblika nude.²⁸ Josip Kekez i Maja Bošković-Stulli kritiziraju uvođenje naziva *pjesme dugoga stiha* umjesto prvotnog naziva *bugarščica*, navodeći kako taj naziv nije jednoznačan jer ne mora nužno svaka pjesma dugoga stiha biti i bugarščicom, ali isto tako smatraju da se time ističe formalno obilježje bugarščica, dok prostorno i vremensko određenje ostaje zapostavljeno.

Upravo etimološko određenje naziva *bugarščica* potiče mnoge polemike o nacionalnoj pripadnosti bugarščica. Naime, kako se taj naziv često vezao uz bugarsko etničko ime, mnogi su smatrali da su bugarščice nastale na balkanskom jugoistoku te da su se kopnenim putem proširile do mora i to „bez polukružnoga putovanja na sjever i odatle natrag na jug“.²⁹ Na taj način isticalo se da bugarščice nisu nastale na istom onom području na kojemu su se i zapisivale. Pritom se kao najčešće mjesto njihova postanka spominjala Makedonija, odakle su se, navodno, preselile u područje donjeg Dunava, u koje su ubrzo prodrli Turci nakon pada Srijema 1521., nakon čega su se prenijele na jadransku obalu. Mnogi su podržali ovu srijemsku teoriju, ali se našao i velik broj onih koji su smatrali da nije bilo zadržavanja u Srijemu.³⁰ Asmus Serensen smatrao je da je bugarščica nastala na podunavskom području čemu je, kako kaže, pridonijelo i srpsko pravoslavno pučanstvo doseljeno tijekom 15. stoljeća, a zatim su u 16. stoljeću u južnu Dalmaciju došle preko srpskih krajeva. Jagić je tu Serensenovu pretpostavku odbacio, smatrajući da nema dovoljno valjanih dokaza kojima bi se ona potvrdila. Neki su smatrali da je bugarščica ipak nastala i zaživjela na bližem kopnenom području, tj. „u primorskim krajevima južnih Slavena na teritorijima između Splita i Skadarskog jezera, a vjerojatno i u bližim dijelovima Bosne i Hercegovine“.³¹ Ivan Slamnig, proučavajući Hektorovićeve bugarščice, zaključio je kako su one „motivima vezane uz kopno, pa i uz dublji Balkan, ali svojim umjetničkim karakterom vezane su uz hrvatski primorski i pomorski ambijent“.³² Josip Kekez priklanja se Miklošičevoj tezi da su bugarščice „specifično hrvatske pjesme“ ako uzmemo u obzir prostor na kojemu su zabilježene te čakavsko-ikavsko-štokavske jezične elemente. On tvrdi da su te pjesme zapisane upravo u hrvatskom narodu, o

²⁷ Usp.: Isto, str. 27.

²⁸ Usp.: Bošković-Stulli, Maja; *Od bugarščice do svakidašnjice*; Konzor; Zagreb; 2005.; str. 35.

²⁹ Usp.: Isto, str. 32.

³⁰ Usp.: Kekez, Josip; *Bugarščice: starinske hrvatske narodne pjesme*; Čakavski sabor; Split; 1978.; str. 38. – 39.

³¹ Usp.: Bošković-Stulli, Maja; *Od bugarščice do svakidašnjice*; Konzor; Zagreb; 2005.; str. 33.

³² Usp.: Slamnig, Ivan; *Stih i prijevod: članci i rasprave*; Matica hrvatska, Ogranak; Dubrovnik; 1997.; str. 46.

čemu svjedoče i izrazi *bugarenje* i *bugariti* koji su bili prisutni u hrvatskim narodnim govorima, kao i u djelima starije hrvatske književnosti.³³ Grgec smatra da su se bugaršćice pjevale na području cijelog Balkana, ali da nisu nastale na hrvatskom području nego da su ih Hrvati primili preko Srba o čemu svjedoče brojni pravoslavni izrazi. Ipak, budući da su ih zapisivali Hrvati u hrvatskim krajevima, kaže da ih se treba smatrati isključivo hrvatskim pjesmama.³⁴ Bogišić i Jagić tvrdili su da su bugaršćice svojina cijeloga hrvatsko-srpskog naroda unatoč tome što su zapisane na području Dalmacije i Hrvatske. Naime, isticali su da to ne znači da su pjesme na tom području i nastale te da se nisu širile dalje. Nadalje, Jagić navodi kako su Hektorovićeви ribari Paskoje Debelja i Nikola Zet pjevali bugaršćice „srpskim načinom“, što je on protumačio kao način koji je preuzet od Srba, pripadnika istočne vjere koji su došli iz unutrašnjih zemalja.³⁵ O nacionalnoj pripadnosti bugaršćica polemizirali su i Armin Pavić i Stojan Novaković usredotočivši se na čitanje jedne riječi u dvjema bugaršćicama. Naime, riječ „sarska“ (gospoda) Novaković je pročitao „srska“ u značenju „srpska“, dok ju je Pavić čitao vjerojatno „carska“. Daničić i Maja Bošković-Stulli ističu kako je riječ o „pjevanju osobita napjeva, koje je drugačije od onoga na Hvaru i okolini“. Naime, oni drže da su postojale dvije vrste pjesama: hvarske bugaršćice (kojih nema u došljaka), te pjesme koje poznaju i donose upravo došljaci.³⁶

3. Bogišićev zbornik *Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa*

Baltazar Bogišić bavio se i prikupljanjem starih narodnih pjesama. Krajem 19. stoljeća, točnije 1878. godine, prikupio je mnoštvo pjesama iz rukopisa 17. i 18. stoljeća te ih je objavio u svom zborniku *Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa*. Taj zbornik promijenio je razumijevanje i senzibilitet za narodno pjesništvo, iako je sam Bogišić bugaršćice smatrao „uvelim“ i „mlitavim“ prema „živoj snazi i bodrosti deseterca“ te je

³³ Usp.: Kekez, Josip; Bugaršćice: starinske hrvatske narodne pjesme; Čakavski sabor; Split; 1978.; str. 28. i 41.

³⁴ Usp.: Isto, str. 31. – 32.

³⁵ Usp.: Bošković-Stulli, Maja; Od bugaršćice do svakidašnjice; Konzor; Zagreb; 2005.; str. 25. – 26.

³⁶ Usp.: Kekez, Josip; Bugaršćice: starinske hrvatske narodne pjesme; Čakavski sabor; Split; 1978.; str. 31.

napominjao kako im nedostaje „prave poetske ljepote“.³⁷ U toj zbirci pronalazimo bugarštice, ali i lirske i epske deseteračke pjesme, kako navodi i sam Bogišić u predgovoru.

U *Zborniku* se nalaze različite pjesme iz različitih izvora te su podijeljene u tri grupe:

1. U prvu grupu uvrštene su „svekolike bugarštice, koje god vrste bile i iz svih nama poznatih izvorâ“³⁸ te se rasprostiru od početne do 231. strane zbornika. Bogišić u svome predgovoru napominje kako mu je zamisao bila uključiti u tu grupu samo bugarščice, no na kraju su peraškim bugašćicama ipak dodane i deseteračke pjesme koje imaju isti predmet i isti razmjor i to iz razloga što su „ove vrste pjesama postale u istome mjestu, te ih je ispitaocu lakše međusobno upoređivati“.³⁹

2. U drugoj grupi nalaze se samo epske pjesme u desetercu te se protežu od 231. do 336. str.⁴⁰

3. U treću grupu uvrštene su lirske ili ženske deseteračke pjesme („a i drugim razmjerom osim bugarštica“⁴¹), a protežu se od 336. str. pa do kraja zbirke.

Mnogi su mu zamjerali što je pjesme objavio na ćirilici unatoč tome što ih je pronašao u latinicom pisanim rukopisima. On pak objašnjava da je to učinio zbog lingvističke točnosti, što su mnogi smatrali izrazito čudnim. Naime, u njegovu predgovoru *Zborniku* stoji:

„Premda su svi rukopisni i štampani izvori pisani latinicom, mi ipak odlučismo prevrnuti sve pjesme ove zbirke na ćirilicu. To bi radi toga, što ona može biti predmetom naučnih iziskivanja, pa nam se učinjaše, da mogu bolje biti izražene potanje različice narječne ćirilicom nego latinicom. Osim toga i onako je većina prvih izdanja naših narodnih pjesama već štampana ćirilicom... Pošto su pak novi pravopisi i ćirilski i latinski u glavnome udešeni jedan prema drugomu, to nam se ta promjena činila još više dopuštena.“⁴²

³⁷ Usp.: Bošković-Stulli, Maja; Bogišićev prinos poznavanju usmene književnosti; U: „Bogišić i kultura sjećanja: Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u prigodi stote godišnjice smrti Balda Bogišića; Leksikografski zavod Miroslav Krleža u Zagrebu; Zagreb, 2009. – 2011.; str. 194. – 195.

³⁸ Usp.: Bogišić, Baltazar; Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa; Sabrao i na svijet izdao Valtazar Bogišić; LIO; Gornji Milanovac; 2003.; str. 139.

³⁹ Usp.: Isto, str. 140.

⁴⁰ Usp.: Isto, str. 139.

⁴¹ Usp.: Isto, str. 139.

⁴² Usp.: Isto, 141. – 142.

Nadalje Bogišić napominje kako je težio tome da izdanje njegove zbirke bude što vjernije originalnim rukopisima u kojima su pjesme prvotno zapisane. Iz toga je razloga zadržao i „mnogorječive“ naslove te ih nije skraćivao ni preinačavao, dok je pjesmama koje u originalu nisu imale naslov, on sam smislio naziv. Bogišić je ostao vjeran originalu i kad su u pitanju pogreške zapisivača i prepisivača pjesama, a interpunkciju te brojeve stihova i pjesama dodao je sam kao i „rječnik idiotizama dalmatinskih, koji se nalaze u ovoj knjizi“⁴³. Bogišić je u predgovoru spomenuo i nove, do tada nepoznate bugaršćice kao i varijante već poznatih, do kojih je došao kada je njegova zbirka već bila pripremljena za tiskanje pa ih je obećao izdati naknadno, u svojoj drugoj knjizi koja nikada nije izašla.

Na taj način Bogišićeva zbirka ostala je jedina građa kojom su istraživači bugaršćica raspolagali što dovoljno govori o njezinoj neizmjerljivoj vrijednosti za usmenu književnost. Naime, ta je knjiga do danas ostala ključno i najiscrpnije djelo o bugaršćicama.

4. Bugaršćice u Bogišićevu Zborniku

4. 1. Izvori bugaršćica

Prema Bogišićevoj procjeni, *Zbornik* sadrži 76 bugarštica među koje je ubrojio i one koje nisu cjelovite, a napominje kako među njima postoje i tri „umjetne bugarštice“, o paši zaštitniku Dubrovnika i o dubrovačkom poklisaru Jakobu Maruškoviću. Od navedenih bugaršćica samo su tri lirske pjesme dok za sve ostale Bogišić tvrdi da su epske (junačke) pjesme, i to „istorijske i ozbiljne“.⁴⁴ Nadalje, Bogišić donosi podrijetlo bugarštica: dvadeset i sedam ih potječe iz Boke Kotorske, deset iz Perasta, trideset i šest iz Dubrovnika, dok su dvije s otoka Hvara, jedna iz zadarske okolice te jedna iz Hrvatskoga primorja ili iz unutrašnje Hrvatske. Pri kraju predgovora svome *Zborniku*, Bogišić govori i o izvorima iz kojih su potekle u njemu objavljene bugarštice, a to su:

- 1) Hektorovićevo *Ribanje i ribarsko prigovaranje*
- 2) Barakovićeva *Vila Slovinka*
- 3) *Popijevka od Svilojevića*, nađena u dvorskom arhivu u Beču

⁴³ Usp.: Isto, str. 141. – 142.

⁴⁴ Usp.: Bogišić, Baltazar; Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa: Sabrao i na svijet izdao Valtazar Bogišić; LIO; Gornji Milanovac; 2003.; str. 2.

- 4) *Dubrovački rukopis* (koji se čuvao u Dubrovniku u knjižnici manastira Male Braće, a danas se nalazi u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu)
- 5) *Peraški rukopisi* (Balovićev i Mazarovićev)
- 6) Dva zagrebačka rukopisa (koji se nalaze u knjižnici Jugoslavenske akademije, tj. današnje HAZU)⁴⁵

Hektorovićovo djelo *Ribanje i ribarsko prigovaranje* spominje se kao najstariji pisani izvor Bogišićevih bugarščica. Naime, u to su djelo uvrštene dvije bugarščice koje su svoje mjesto našle i u Bogišićevu *Zborniku* pod nazivom: *Kraljević Marko i brat mu Andrijaš te Vojevode Radosav Siverinski i Vlatko Udbinski*. Te se pjesme svakako ubrajaju među najuspjelije primjere bugarščica, posebno zahvaljujući svojoj književnopovijesnoj i estetskoj vrijednosti. Hektorović nije naveo godinu postanka tih bugarščica, ali se pretpostavlja da je to bilo „koju godinu prije neg' što se pojavi prvo izdanje '*Ribanja*'“, dakle prije godine 1556.⁴⁶ Od velikog je značaja podatak da Hektorović već u 16. stoljeću prikazuje dva narodna pjevača, ribare Paskoja Debelju i Nikolu Zeta koji spomenute pjesme pjevaju na putu od Hvara do Braća, te ujedno „komentira usmeno stvaralaštvo analogno današnjem stupnju znanosti o književnosti“.⁴⁷ U svome proznom pismu Mikši Pelegrinoviću, koje predstavlja „pravu studiju o narodnoj književnosti“, Hektorović otkriva zašto je u svoje djelo odlučio uvrstiti i narodne stihove koje je vjerno zapisao.

Juraj Baraković, baš poput Hektorovića, uvrstio je bugarščicu *Majka Margarita* u svoj spjev *Vila Slovinka* te je isto tako iznio podatke o pjevaču bugarščice. Naime, ovu bugarščicu, prema njegovim riječima, izvodilo je „niko dite mladolitno“ i to u Zadru na piru. Smatra se kako je ova pjesma bila poznata na širem priobalnom području te da ju je Baraković čuo i naučio govoriti već u ranoj mladosti.⁴⁸ Ne zna se gdje je i kada nastala, ali se vjeruje da je bila vrlo dobro prihvaćena u narodu o čemu svjedoče njezine brojne varijante, koje je Bogišić namjeravao objaviti u svojoj drugoj knjizi, što se, nažalost, nije ostvarilo. On je u svoj *Zbornik* uvrstio Barakovićevu bugarščicu, no u skraćenu obliku jer je ispustio stihove koji se ponavljaju.

⁴⁵ Usp.: Isto, str. 122. – 123.

⁴⁶ Usp.: Isto, str. 123.

⁴⁷ Usp. : Kekez, Josip; Bugarščice: starinske hrvatske narodne pjesme; Čakavski sabor; Split; 1978.; str. 50.

⁴⁸ Usp.: Isto, str. 52.

Bugaršćica, koja je kasnije pod naslovom *Popijevka od Svilojevića* uvrštena u Bogišićevu zbirku, pronađena je među spisima Petra Zrinskog, koji je pogubljen 1671. godine u Bečkom Novom Mjestu. Prvi ju je objavio Miklošič 1851. godine u zborniku *Slavische Bibliothek* i to u proznom obliku, kako je vjerojatno bila zapisana i u rukopisu koji se kasnije zagubio. Ubrzo ju je ponovno objavio u svojoj zbirci *Die Volksepik der Kroaten*, ali ovoga puta u stihu bugaršćice, pri čemu je naveo kako isprva nije prepoznao metar dok nije vidio primjere pjesama iz *Dubrovačkog rukopisa*.⁴⁹ Miklošič je smatrao da je ovu bugaršćicu 1663. godine napisao sam Petar Zrinski, budući da je u njegovoj ostavštini i pronađena. Isto tako, pretpostavljao je da je zapisana u rodnom kraju Petra Zrinskog (južno od Siska) ili u Hrvatskom primorju gdje je poslije živio.⁵⁰

Najviše bugaršćica uvrštenih u Bogišićev *Zbornik* potječe iz *Dubrovačkog rukopisa* koji se danas čuva u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Rukopis ima raznolik sadržaj. Naime, u njemu se nalaze bugaršćice, narodne deseteračke pjesme, poslovice, rječnik, gramatičke rasprave, prijevodi iz Novoga zavjeta, itd. Pretpostavlja se da je zbirka nastala krajem 17. ili početkom 18. stoljeća, kada ju je utemeljio Đuro Matijašević. Njega su naslijedili Jozo Betondić, Ivan Marija Matijašević, a kasnije manje poznati zapisivači. Svi su oni prikupljali sadržaje neposredno iz naroda.⁵¹ Prije Bogišićeve zbirke nije izdano puno bugaršćica iz ovog rukopisa. Prvi je to učinio Giljferding koji je objavio dvije bugaršćice u svome djelu iz 1859. godine, potom je Bogišić izdao tekstove pojedinih bugaršćica i drugih pjesama u *Zabavniku Dubrovačke štionice*, a kasnije je i Miklošič objavio osam bugaršćica u zbirci *Die Volksepik der Kroaten*.⁵²

Prije Bogišića nisu bili izdani ni primjeri peraških bugaršćica. Te su pjesme potekle iz rukopisa pronađenog u kući peraške obitelji Balović te je po tome i dobio naziv *Balovićev rukopis*. Vjeruje se da je nastao krajem 17. ili početkom 18. stoljeća, a sadrži dvadeset i četiri narodne pjesme, od čega je četrnaest deseteračkih pjesama i devet bugaršćica, čiji je sadržaj vezan isključivo uz događanja u Perastu i uz stanovnike toga kraja. Nije poznato tko je zapisao ove pjesme, ali se smatra da je do rukopisa došao jedan od visoko obrazovanih članova obitelji Balović, ili svećenik Andrija Balović ili Vicko Balović koji je bio

⁴⁹ Usp.: Isto, str. 9. – 10.

⁵⁰ Usp.: Bogišić, Baltazar; Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa: Sabrao i na svijet izdao Valtazar Bogišić; LIO; Gornji Milanovac; 2003.; str. 125. – 126.

⁵¹ Usp.: Kekez, Josip; Bugaršćice: starinske hrvatske narodne pjesme; Čakavski sabor; Split; 1978.; str. 10. – 11.

⁵² Usp.: Isto, str. 11.

„predsjednik kapitula kotorskoga“.⁵³ Uz Perast vežemo još jedan rukopis, a to je *Mazarovićev rukopis* koji također nosi ime prema obitelji u kojoj je pronađen. Kako je zabilježeno na koricama, rukopis je nastao 1775. godine, a veći dio zapisao je Nikola Mazarović. Sadrži najviše deseteračkih pjesama, dok bugarščica u njemu uopće nema. Neke od tih deseteračkih pjesama uvrštene su u Bogišićev *Zbornik* kao paralele bugarščicama iz *Balovićeva rukopisa* jer doslovno prepjevavaju njihov sadržaj.⁵⁴ Ta su dva rukopisa samostalne zbirke te, kako sam Bogišić navodi, ne stoje ni u kakvoj uzajamnoj vezi.

Velik broj bugarščica iz Bogišićeva *Zbornika* preuzet je iz dvaju rukopisa koji se čuvaju u knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu pod nazivom *Zagrebački rukopis br. 638.* i *Zagrebački rukopis br. 641.* Prvi od navedenih rukopisa sadrži dvadeset i sedam bugarščica, dok se u drugom nalaze svega tri bugarščice. Bogišić navodi da su rukopisi nastali početkom 18. stoljeća na području Boke Kotorske te da su oba „pisana bila rukom Bokijelja zapadne crkve“.⁵⁵

4.2. Motivsko-tematsko određenje bugarščica

Bogišić prikupljene pjesme prema sadržaju dijeli u dvije skupine⁵⁶:

- 1) opće narodne pjesme – koje govore o povijesnim događajima značajnim za narod, te su poznate u svim krajevima (npr. kosovske, smederevske, kraljevićske, o braći Jakšić, o ugarsko-hrvatskim junacima...⁵⁷)
- 2) narodne pjesme mjesnog karaktera – koje govore o događajima i junacima koji nisu previše poznati izvan svoga zavičaja (npr. peraške, dubrovačke, kotorske, skradinske...⁵⁸)

Na kraju ove skupine pjesama Bogišić je dodao još i tri bugarščice pod brojem 82, 83 i 84, koje je smatrao lirskima. Kekez i brojni kritičari zamjerili su Bogišiću što pjesme nije „svrstao

⁵³ Usp.: Bogišić, Baltazar; Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa: Sabrao i na svijet izdao Valtazar Bogišić; LIO; Gornji Milanovac; 2003.; str. 134.

⁵⁴ Usp.: Kekez, Josip; Bugarščice: starinske hrvatske narodne pjesme; Čakavski sabor; Split; 1978.; str. 12.

⁵⁵ Usp.: Bogišić, Baltazar; Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa: Sabrao i na svijet izdao Valtazar Bogišić; LIO; Gornji Milanovac; 2003.; str. 135. – 136.

⁵⁶ Usp.: Isto, str. 32.

⁵⁷ Usp.: Kekez, Josip; Bugarščice: starinske hrvatske narodne pjesme; Čakavski sabor; Split; 1978.; str. 15.

⁵⁸ Usp.: Isto, str. 15.

prema zapisivačima i pri tome poštivao povijesnu odrednicu“.⁵⁹ Među bugaršćicama mjesnog karaktera najbrojnije su one peraške, koje najčešće spominju borbe s Turcima na području Boke Kotorske, a svakoj od njih pridružena je i deseteračka pjesma koja pjeva o istom događaju. Od velikog su značaja i dubrovačke bugaršćice koje pjevaju o očuvanju dubrovačke slobode, čemu su se posebno istaknuli poklisar Jakob Marušković te paša Sokolović. U zadnjoj pak pjesmi izriče se pohvala i pozdrav slobodnom gradu Dubrovniku.

Bugaršćice su pjesme pretežno povijesnih sadržaja pa se uglavnom nazivaju epskim pjesmama, no „žanrovski i stilski, a često i tematski, pretežu u njima baladne i pripovjedne crte“.⁶⁰ Baš kao i u baladama, i u bugaršćicama su zastupljeni međunarodni migracijski sižei koji se vrlo lako posuđuju, a uključuju osobne, obiteljske i novelističke sadržaje. I u Bogišićevim bugaršćicama zastupljene su teme koje se bave obitelji i poviješću, a u njima također možemo prepoznati utjecaje slavenske mitologije, ali i *Biblije*.

4.2.1. Tema obitelji u bugaršćicama

Vrlo često bugaršćica se služi fabulom kako bi određene motive i sadržaje što bolje prikazala i istaknula, posebno kada je riječ o pozitivnim i negativnim ljudskim osobinama. Odabirući „zanimljive ljudske duševne sadržaje“ ona ih obrađuje posebno ili ih dovodi u odnos prema bližnjima, najčešće obiteljskim, rodbinskim ili prijateljskim oblicima zajedništva.⁶¹ Tako u bugaršćicama često možemo iščitati različite odnose među članovima obitelji pa je u brojnim pjesmama, primjerice, prikazan odnos oca i sina, ujaka i nećaka, majke i sina, junaka i njegove ljube, junaka i njegova brata ili sestre.

Odnos oca i sina vrlo je često naglašen već samim imenom junaka. Primjerice, sin Starine Novaka nosi ime Grujica Novaković, dok se sin vojvode Janka zove Matijaš Janković. Ovaj odnos susrećemo u svega nekoliko bugaršćica uvrštenih u Bogišićev *Zbornik*. Najčešće je riječ o vrlo složnom odnosu u kojemu otac podupire sina te ga uči temeljnim životnim vrijednostima. Kao primjer može nam poslužiti bugaršćica *Oslobođenje Beča god. 1683.*, pod brojem 58, u kojoj se poljski kralj Ivan Sobjeski, između ostalog, obraća i svome

⁵⁹ Usp.: Isto, str. 15.

⁶⁰ Usp.: Bošković-Stulli, Maja; *Od bugaršćice do svakidašnjice*; Konzor; Zagreb; 2005.; str. 17.

⁶¹ Usp.: Kekez, Josip; *Bugaršćice: starinske hrvatske narodne pjesme*; Čakavski sabor; Split; 1978.; str. 21.

prvorodenom sinu kojemu savjetuje da uvijek pomogne „gradu opsjedenu“ da se oslobodi neprijatelja čak i pod cijenu vlastita života, a sve to u ime svoje kršćanske vjere:

„Ti ćeš prvi pomoć dati b'jelu gradu opsjedenu

Poslušni moj sinko!

Da te vidim i u čas da ćeš glavu izgubiti,

Spomeni se da si Poljak i od vjere Jezusove,

Sinko moj pridragi!“⁶²

S druge pak strane, u pjesmi br. 10 pod nazivom *Kad je Đurađ despot stavio Janka vojvodu u tamnicu*, imamo primjer vojvode Janka koji je spreman vlastite sinove dovesti u životnu opasnost kako bi sebe izbavio iz tamnice.

„ Da bi k Đurđu ti došla u njegovo Smederevo,

I ti sobom dovedi dva sokola sina moja,

Jeda bi se nevjera na tòm djeci privario!“⁶³

U ovim bugaršćicama odnos ujaka i sestrića, tj. nećaka puno je češće zastupljen nego odnos oca i sina, što nam pokazuje da je jače naglašena rodbinska veza po majci. Uglavnom je riječ o vojvodi Janku i njegovu nećaku Sekuli, čiji se odnos može okarakterizirati kao vrlo pozitivan, čak i idealiziran (naime, oni zajedno poigruju konje (pj.17), Janko Sekuli nudi korisne savjete (pj. 18, 19), međusobno se daruju (pj. 17)). No, u pjesmi br. 20, *Kad se Sekulo sestričić vjerio u kralja budimskoga i kad je na Kosovu poginuo*, Sekula je prikazan kao neposlušan nećak koji odbija savjete mudrijeg ujaka, što na kraju plaća i vlastitim životom:

„Koliko ti, moj sinko, moje veliko govorenje,

Da ne ideš udarat' na careve na šatore,

I mene bi strah bio vojvodu Ugrina Janka,

Koj' sam junak pobolji od tebe, sinko Sekule.“⁶⁴

⁶² Vidi: Bogišić, Baltazar; Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa: Sabrao i na svijet izdao Valtazar Bogišić; LIO; Gornji Milanovac; 2003.; str. 149.

⁶³ Vidi: Isto, str. 32.

Odnos majke i sina u bugaršćicama je posebno naglašen jer majka ima vrlo važnu ulogu u patrijarhalnoj obitelji. Naime, ona je ta koja se uvijek brine za svoga sina te mu pokazuje ispravan životni put. Tako i u bugaršćicama najčešće susrećemo brižnu i požrtvovnu majku koja željno iščekuje povratak sina kući (pj. 33, 53, 82) te je spremna dati svoj život za njega (pj. 82). Uglavnom ga pokušava izvesti na pravi put ukazujući mu na teški grijeh koji je počinio (pj. 5 – kada Marko Kraljević ubija djevojku koja ga je oslobodila iz tamnice) te ju žalosti svaki njegov neposluh i brzopletost (pj. 67). Majka je ta koja svome junaku liječi rane zadobivene u boju (pj. 33), ali i ona koja oplakuje njegovu smrt kada se ostvare njezine najcrnje slutnje te joj sin izgubi život (pj. 29 i 53). U pjesmi 29., koja nosi naziv *Vojvoda Janko donosi u Budim ruku kralja Vladislava pogibšega u boju (Pjesan bugarska)*, pronalazimo majku koja s junakovom ljubom, plačući, cjeliva sinovu mrtvu ruku:

„One ti mi mrtvu ruku grleći celivahu,

Jadovne gospoje,

Grozne suze ti roneći niz gospodsko bijelo lice.“⁶⁵

U pjesmi br. 22. majka pak umire od prevelike boli koju prouzrokuje sinova smrt:

„Ona mi je panula u onu b'jelu l'jepu raku,

Mlada udovica,

Oni mi je dizahu od l'jepe crne zemlje,

Ali se je l'jepa Rude grešnom dušom razd'jelila...“⁶⁶

U brojnim je pjesmama i junak privržen majci pa, primjerice, u poznatoj bugaršćici *Marko Kraljević i brat mu Andrijaš* imamo junaka koji ne želi da se majka žalosti zbog njegove smrti pa bratu nalaže da majci nipošto ne govori istinu o njegovoj pogibiji:

„Nemoj to joj, mili brate, istinu kazovati,

Ni naju majku zlovoljiti...“⁶⁷

⁶⁴ Vidi: Isto, str. 61.

⁶⁵ Vidi: Isto, str. 80.

⁶⁶ Vidi: Isto, str. 67.

⁶⁷ Vidi: Isto, str. 18.

U bugaršćicama susrećemo još neke motive koji svjedoče o ljubavi koju junak osjeća prema majci pa tako, na primjer, možemo zamijetiti motiv osvećivanja neprijatelju za otimanje majke i ljube iz dvora (pj. 7) te povjeravanje majke pobratimu kako bi se on za nju pobrinuo nakon junakove smrti i branio ju od okrutnih neprijatelja (pj. 16). Samo u jednoj bugaršćici Bogišićeva *Zbornika* nailazimo na motiv neslaganja majke i sina, a to je bugaršćica pod brojem 52, gdje se njih dvoje sukobljuju zbog majčine nepravedne optužbe prema kojoj je junakova ljuba ukrala zlatnu čašu na svadbi. Prema tome, možemo reći da se u toj bugaršćici također tematizira i neslaganje majke i snahe. Sin majci nikako ne može oprostiti što je zbog nje izgubio svoju ljubljenu te, naposljetku, ne ispunjava majčinu posljednju želju da ju dostojno pokopa:

„Kada mi se starica razdijelila s grješnom dušom,

Ne bješe je lijepo vitez Ivan staru majku ukopao,

Gizdavi junak,

Za što mu čini izgubiti junačku ljubovcu svoju.“⁶⁸

U bugaršćicama je često prikazan i odnos brata (braće) i sestre. Brat je taj koji se najčešće brine za sestru, pa joj, primjerice, savjetuje koga da izabere za vjerenika (pj. 23), dok vjereniku govori:

„Čuvaj mladu nevjestu kako tvoju rusu glavu!“⁶⁹

Brat nastupa kao svojevrstan sestrin zaštitnik pa je on taj koji ju brani i želi osvetiti ukoliko joj je naneseno zlo. Kao primjer treba spomenuti bugaršćicu br. 53 u kojoj brat reže ruku sestrinu zaručniku koji joj je zbog neposluha „opario zaušnicu“ te joj „izgrdio b'jeli obraz“, a također se ističe i peraška bugaršćica pod brojem 61, u kojoj braća Paštrovići ubijaju Nikolu Peraštanina koji je prisilno obljubio njihovu sestru. I Janko vojvoda želi zaštititi svoju sestru, ali na nešto drukčiji način. Naime, on joj javlja lažnu vijest da je njezin sin Sekula dobro i da se oženio, a sve to kako se ona ne bi žalostila zbog njegove smrti. U pjesmi br. 45 i Stjepan Jakšić pokazuje svoju zaštitničku stranu oslobodivši sestru Margaritu iz ropstva morinjskog bana i vrativši je kući uplakanoj majci. U nekoliko pjesama tematizira se i odnos braće. To se

⁶⁸ Vidi: Isto, str. 134.

⁶⁹ Vidi: Isto, str. 69.

posebno odnosi na pjesme o braći Jakšić (pj. 41 – 44) te na odnos Marka Kraljevića i brata mu Andrijaša, o čemu će još biti riječi.

U bugaršćicama se često tematiziraju i umjetna srodstva poput kumstva i pobratimstva. I dok se u pojedinim pjesmama pobratim iskazuje kao pozitivna osoba, uvijek spremna pomoći, u drugima do izražaja dolazi njegova pokvarenost i zloba. Tako primjerice u pjesmama br. 14, 15, 16, 71 i 80, pobratim ima ulogu junakova prijatelja i pomoćnika pa mu donosi vijesti važne po život (pj. 14), pomaže mu uloviti neprijatelja (pj. 15), a također mu priskače u pomoć prilikom osmišljavanja bijega, čime mu spašava život (pj. 80). Junak pobratimu na samrti povjerava svoju majku i ljubav (pj. 16), a on se svom snagom trudi osvetiti njegovu smrt (pj. 71). U nekim se bugaršćicama pobratim zapravo pokazuje kao glavni junakov neprijatelj pa mu tako otme ljubav i porobi dvore (pj. 40) ili ih pak zapali (pj. 63). On želi obljubiti junakovu vjerenicu (pj. 13 i 55), te ubiti junaka koji leži bolestan i nemoćan (pj. 67). Na nekoliko se mjesta u bugaršćicama čak i ističe kako je riječ o lažnom pobratimstvu:

„On čas bješe otišao Martesi na b'jele dvore,

Marka Matka Martesina svomu pobratimu,

Himbeni pobratim.

Da li mu Martesi bož'ju pomoć ne naziva,

Nego ti mu otide ove riječi govoriti,

Nevjerni pobratim...“⁷⁰

Već smo spomenuli kako su bugaršćice obilježene baladnim tonom i da ih karakterizira zgusnuto nizanje događaja, tj. zbivanje *in medias res* te dijaloška forma. Maja Bošković-Stulli⁷¹ ističe kako takva obilježja možemo pripisati izrazitim bugarštčkim baladama, ali i onim bugarštćicama koje su dijelom epske, a teže baladnom izrazu. Navodi i da je Samuel Armistead proučavao bugaršćice u kontekstu europskih balada te je izdvojio njihove zajedničke stilske osobitosti poput poredbi, epiteta, trodijelnih formulacija, simbola, kobnog sna, varljive poruke umirućega junaka majci, itd. Balade⁷² pjevaju o različitim događajima,

⁷⁰ Vidi: Isto, str. 182.

⁷¹ Usp.: Bošković-Stulli, Maja; *Od bugarštice do svakidašnjice*; Konzor; Zagreb; 2005.; str. 44.

⁷² Usp.: Delić, Simona; *Između klevete i kletve: Tema obitelji u hrvatskoj usmenoj baladi*; Hrvatska sveučilišna naklada; Zagreb; 2001; str. 24. – 28.

primjerice o povijesnim bitkama, društvenim sukobima, etničkim suprotnostima, stradanjima i nesrećama, ali s time da ih projiciraju u intimni život te ih promatraju kroz konkretnu sudbinu pojedinca. Ovakve pjesme prati polaganiji ritam i tužna intonacija, a obično završavaju tragičnom smrću junaka. Kao središnji problem u narodnim baladama ističe se obitelj te otežavajući čimbenici koji uzrokuju njezino nefunkcioniranje. Prijetnje, molbe, sumnje, izdaje, tužbalice, kletve, govorni su činovi kojima se zaplet takvih pjesama razvija i „stupnjevito napreduje prema klimaktičnom vrhuncu“. Zbivanje je kronološko pa se najprije nastoje prikazati uzroci obiteljske krize, njezino zaoštavanje i eskaliranje, a potom i posljedice u obitelji do kojih ona, u konačnici, dovodi. Balade, slično kao i bugaršćice, nastoje potaknuti na promišljanje o ljudskoj etičnosti i moralno-etičkim odnosima u obitelji.⁷³ Nakon kratkoga uvoda, koji uglavnom donosi uzrok obiteljske krize, slijedi okupljanje likova angažiranih u krizi i njihov međusobni sukob. U većini slučajeva vrhunac obiteljske krize postiže se nekom vrstom zlodjela, a završava rasapom obitelji, pri čemu žrtva na kraju ipak dobiva svojevrsnu zadovoljštinu. Gotovo sve navedene elemente možemo lako prepoznati i u bugaršćicama Bogišićeva *Zbornika* koje se bave obiteljskom tematikom. Kao primjer uzmimo poznatu bugaršćicu *Marko Kraljević i brat mu Andrijaš*, koju Maja Bošković-Stulli naziva baladom. U početku imamo prikaz bratske sloge i, mogli bismo reći, njihova idiličnog odnosa:

„Dva mi sta siromaha dugo vrime drugovala,

Lipo ti sta drugovala i lipo se dragovala,

Lipo plince dilila i lipo se razdiljala,

I razdiliv se, opet se sazivala.“⁷⁴

Potom je ponuđen uzrok obiteljske krize, tj. nesloga braće oko podjele trećega konja, čime se pokazuje da je prethodno bila riječ tek o prividnoj slozi među braćom:

„Tere sta dva konjica mnogo lipo razdilila,

O tretjega ne mogoše junaci se pogoditi,

Negli su se razgnivala i mnogo se sapsovala.“⁷⁵

⁷³ Usp.: Isto, str. 40.

⁷⁴ Vidi: Bogišić, Baltazar; Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa: Sabrao i na svijet izdao Valtazar Bogišić; LIO; Gornji Milanovac; 2003.; str. 18.

Možemo uočiti da je prijelaz iz mirnog i skladnog života u konfliktnu situaciju vrlo brz. Nadalje, svjedočimo kulminaciji obiteljske krize koja rezultira bratoubojstvom:

„Tuj si Marko potrže svitlu sablju pozlaćenu,

I udari Andrijaša brajena u srdašce.“⁷⁶

I u konačnici, ranjeni Andrijaš savjetuje svome bratu Marku Kraljeviću što da kaže majci kad se vrati kući te ga nekoliko puta naziva „milim brajenom“. Naime, on ga ironičnim monologom osuđuje i muči zbog počinjena zločina te u cjelokupnoj situaciji, ističe sebe kao moralnog pobjednika uspoređujući se s „tihim jelenkom“. Na taj način Andrijaš dobiva svojevrsnu nadoknadu za zlo koje mu je brat nanio:

„Da reci to ovako našoj majci junačkoj:

'Susrite me, mila majko, jedan tihi jelenčac,

Koji mi se ne hti sa drumka ukloniti,

Junačka majko,

Ni on meni, mila majko, ni ja njemu,

I tuj stavši potrgoh moju sablju junačku,

I udarih tihoga jelenka u srdašce.“⁷⁷

U baladama zlodjelo predstavlja prijestup protiv nadindividualnog etičkog sustava.⁷⁸ Takva se djela kose sa kršćanskim sustavom vrijednosti, a njegovi izvršitelji obično su nositelji obiteljske i društvene moći. U bugarštichkim baladama obiteljski sukobi najčešće su izazvani raspodjelom imovine ili plijena (pj. 6 i 44), optužbama za preljub (pj.41 i 42), klevetom (pj. 52) te ljubomorom na brata zbog zadobivene viline naklonosti (pj. 43). Čest je motiv bratoubojstva nakon kojega slijedi obračunavanje počinitelja sa samim sobom, tj. njegovo samoubojstvo. Naime, zbog spoznaje da je počinio strašan zločin ubivši člana obitelji, izvršitelj zločina se pokušava iskupiti samoubojstvom. Takav motiv ubojstva koji za

⁷⁵ Vidi: Isto, str. 18.

⁷⁶ Vidi: Isto, str. 18.

⁷⁷ Vidi: Isto, str. 19.

⁷⁸ Usp.: Deliđ, Simona; Između klevete i kletve: Tema obitelji u hrvatskoj usmenoj baladi; Hrvatska sveučilišna naklada; Zagreb; 2001; str. 43.

posljedicu ima i samoubojstvo počinitelja, prepoznamo i u Bogišićevoj bugaršćici br. 43 u kojoj Mitar Jakšić ubija svoga brata Stjepana iz čiste ljubomore, odnosno jer je vila odabrala brata, a ne njega. Nakon što uvidi kakav je grijeh počinio, on proklinje vilu i ubija sebe:

„Kako vide vitez Mitar da je brata pogubio,

Poče ti mi vitez Mitar tuj djevojku proklinjati, (...)

*Pake sebe hančarom u srdašce udario.*⁷⁹

Značajne su i bugaršćice u kojima se zlodjelo uspijeva na vrijeme spriječiti⁸⁰ pa se u zadnjem trenutku izbjegava tragičan završetak. Naime, zaoštavanje obiteljske krize je prisutno i u ovim pjesmama, ali do zlodjela ipak ne dolazi. Takvo se zlodjelo najčešće želi počiniti iz ljubomore, sebičnosti i ljutnje, a njegovo izvršenje spriječeno je svojevrsnim čudom. Tako primjerice u bugašćici br. 44, žena ne truže svoga djevera Stjepana Jakšića jer se ostvarila njezina kletva pa je „konjic zelenjko prednje noge ulomio“, a „soko je tišnjičar u planinu ubjegnuo“, dok je u bugaršćici br. 42 tragedija izbjegnuta tako što je „suho drvo l'jepo ozelenilo“, a iz „mramora studena živa voda uzavrela“ te se braća, koja su se svadila zbog Stjepanove navodne izdaje i preljuba, na kraju mire. Vidimo da je u oba slučaja nesreća spriječena natprirodnom intervencijom.⁸¹

Smrt ne mora nužno biti izravno povezana s obitelji jer junaci često umiru zbog ranjavanja u boju, „hude sreće“ ili zbog sukoba s natprirodnim bićima.⁸² U tom slučaju, smrt ne potiče osvetu ostalih članova obitelji već njihovu žalost i neutješnost. Smrt junaka često je predviđena proročkim snom samoga junaka ili njegove ljube, primjerice u bugaršćicama br. 1, 28, 50 i 60. U prvoj bugaršćici pojavljuju se dva sna, od kojih se kao prvi ističe san Stjepanove ljube koja sluti zlo te ga moli da ne ide na Kosovo jer je „trudan sanak izasnila“:

„Ovo mi se noćaske trudan sanak izasnio

Dje mi soko izleće iz ovega b'jela dvora,

⁷⁹ Vidi: Bogišić, Baltazar; Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa: Sabrao i na svijet izdao Valtazar Bogišić; LIO; Gornji Milanovac; 2003.; str. 115.

⁸⁰ Usp.: Delić, Simona; Između klevete i kletve: Tema obitelji u hrvatskoj usmenoj baladi; Hrvatska sveučilišna naklada; Zagreb; 2001; str. 67.

⁸¹ Usp.: Isto, str. 69.

⁸² Usp.: Isto, str. 55.

I u dvor se uvratio bez svoje bez ruse glave.

Ako ti se što mogu, gospodaru, umoliti,

Nemoj sadar hoditi na razmjernu pokrajinu,

*Da se ne bi koja godi na Kosovu dogodila!*⁸³

Nesreću sluti i Milica te, plačući, svome zetu Milošu Obiliću pripovijeda o svome snu:

„Ovo mi se noćaske trudan sanak izasnio,

Dje mi zv'jezde padahu s nebesa na crnu zemlju,

Dje mi bješe na nebu jasan mjesec potamnio,

*A dje mi se je vedro nebo na četvero raspuknulo!*⁸⁴

Osim motiva kobnog sna, u pjesmama su zastupljeni i drugi oblici predosjećanja nesreće. Tako se primjerice majci, u glasovitoj bugaršćici *Majka Margarita*, ukazuju „zli bilizi“, tj. gavran kojega naziva „pticom zlokobnicom“ i zbog kojega pomišlja da joj brat i sin više nisu živi:

„Neg' su mi se zli bilizi jadni majci ukazali,

Majci Margariti:

Gdi se gavran vijaše nad merli od Zadra grada,

Ona crna ptica,

A bihu mu crna pera sva od krvi uštrapana,

*Onoj crnoj ptici.*⁸⁵

Iako smrt u ovom slučaju ne proizlazi iz obiteljskog svijeta, ona svakako utječe na članove obitelji. Tragične posljedice često se udvostručuju kada jedan od članova obitelji umre od tuge, saznajući za junakovu smrt. Takav primjer imamo u već spomenutoj bugaršćici br. 22, u

⁸³ Vidi: Bogišić, Baltazar; Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa: Sabrao i na svijet izdao Valtazar Bogišić; LIO; Gornji Milanovac; 2003.; str. 4.

⁸⁴ Vidi: Isto, str. 5.

⁸⁵ Vidi: Isto, str. 227.

kojoj majčina bol zbog sinove smrt nadilazi sve granice izdržljivosti te ona na kraju umire. U takvim pjesmama junaci umiru daleko od sigurnog utočišta obitelji (najčešće tamo gdje haraju ratovi), a pritom vrlo važnu ulogu imaju glasnici koji članovima obitelji donose vijest o smrti junaka, tzv. pomoćnici⁸⁶. Oni su potrebni kako bi se zatvorio komunikacijski lanac koji je započet odašiljanjem vijesti o junakovo smrti. Tu vijest najčešće primaju ženski članovi obitelji: majka, sestra ili ljuba, a njezino priopćenje ne pridonosi rješavanju obiteljske krize, čak štoviše, ono ju uglavnom dodatno zaoštava. Primjer takvog kobnog glasnika prepoznamo u bugarščici br. 32 u kojoj vrana ljubi donosi vijest da je Janko poginuo na Kosovu te u bugarščici br. 78 u kojoj ranjeni Perjenac Perislavić dolazi u Skradin te obavještava Zoricu da su u boju poginula sva skradinska gospoda, uključujući i njezina gospodara Hodžula, sina Radića i zeta Đuru.

U bugarščicama je čest slučaj da se u drugi plan stavljaju okolnosti junakove smrti, dok se u središtu nalazi odgonetavanje doslovnog sadržaja poruke koji je često ublažen „lažnom viješću“.⁸⁷ Tu nam kao primjeri mogu poslužiti bugarščice br. 20, 22 i 80 u kojima glasnik donosi lažnu vijest o smrti junaka, tj. on ju donekle uljepšava. Tako vojvoda Janko Sekulovoj vjerenici piše da je ovaj pronašao drugu ljubav te da ga ona više ne mora iščekivati (pj. 20), potom Janko piše svojoj sestri Rudi da joj je sin dobro te da se oženio (pj. 22), i naposljetku imamo primjer pjesme u kojoj vila majci govori da joj je brat naišao na „mladu momu Grkinjicu“ koja ga je napojila „mrzlom vodom zabitljivom“ kako je se on više nikada ne bi sjetio, dok joj se sin, prema riječima vile planinkinje, zaljubio u „lipu Cvitu Primorkinju“ koja ga je okrunila vijencem da se više nikad ne vrati svome domu.

4.2.2. Viteško-junačka i povijesna tematika

Bugarščice općenarodnog sadržaja brojne su u ovoj zbirci, a predmet im je vrlo često jednak kao u epskim deseteračkim pjesmama koje su uvrštene u Vukovu zbirku. One najčešće govore o povijesnim sadržajima i osobama, primjerice o kosovskoj bitci, događajima iz doba srpskih despota te o borbi s Turcima. Najviše je bugarščica koje opjevavaju povijesne događaje sačuvano u dubrovačkim rukopisima iz 17. i prve polovice 18. stoljeća.⁸⁸ Kao

⁸⁶ Usp.: Delić, Simona; *Između klevete i kletve: Tema obitelji u hrvatskoj usmenoj baladi*; Hrvatska sveučilišna naklada; Zagreb; 2001; str. 103.

⁸⁷ Usp.: Isto, str. 58.

⁸⁸ Usp.: Bošković-Stulli, Maja; *Od bugarštice do svakidašnjice*; Konzor; Zagreb; 2005.; str. 18.

protagonisti u pjesmama ističu se: Kraljević Marko (npr. *Svilen šator raspeo mladi Marko Kraljeviću*; pj. 4), Janko Sibinjanin (npr. *Janku knjiga dopade od Budima b'jela grada*; pj. 30), kralj Matijaš (npr. *Tade mu se sva gospoda svakolika pokloniše/ Kralju Matijašu*; pj. 31), Đurađ Branković (npr. *Kad to bješe dočuo nevjera despote Đurđu/ Brzo mu je sinove iz tamnice oprostio*; pj. 10), Svilojević (npr. *Jesi vidil v Carigradu moga mlada Svilojevića*; pj. 46), Nikola Zrinski (npr. *Najbolje se ponosaše Miklauš(u) Zrinjanine*; pj. 36), knez Lazar (npr. *Da bi mi se molio slavnemu Lazaru knezu*; pj. 1), Miloš Obilić (npr. *Dje je Miloš oklopljen i pod njime konjic dobar*; pj. 1), braća Jakšić (npr. *Kad mi su se d'jelila dva Jakšića mila brata*; pj. 44), Ivan Karlović (npr. *Jutro rano podrani soko Ivan Karloviću*; pj. 33), Sekula (npr. *Koliko je Sekulu ta djevojka omiljela*; pj. 20)... Narodi koji se najčešće spominju u bugaršticama su: Ugari (npr. *Malo bjehu izvan grada Ugričići izjezdili*; pj. 36), Turci (npr. *I kad Turci vidijahu zavezana sužnja mlada*; pj. 46), Grci (npr. *Neg' ti mi ga nahodi Grkinja djevojka mlada*; pj. 54), Hrvati (npr. *Nemoj, brate, mučiti l'jepe hrvatske gospode*; pj. 38)..., a od mjesta ili gradova to su najčešće: Carigrad (npr. *U čestitom Carigradu, na dvor cara Sulimana/ Soko siva ptica*; pj. 36), Budim (npr. *Što mi ti su b'jela vrata od Budima zatvorena?*; pj. 29), Siget (npr. *Pak veselo izjezdili iz Sigeta b'jela grada*; pj. 36), Beč (npr. *Koja mi je l'jepa čast gledat' Beča opseđena*; pj. 58), Smederevo (npr. *On ti junak dopade na onu stranu Smedereva*; pj. 10), Kruševo (npr. *Svatovima dohodi, ka Kruševu sv'jetlu gradu*; pj. 26), Sibinj (npr. *Veselo se bijehu put Sibinja uputili*; pj. 23), Dubrovnik (npr. *On se, care, podiže k l'jepu gradu Dubrovniku*; pj. 79), Kupjenovo (npr. *I on tamo otide ka lijepu Kupjenovu*; pj. 14), Perast (npr. *To se bješe razglasilo po Perastu bijelomu*; pj. 59)... Gotovo sva spomenuta imena osoba, mjesta i naroda zastupljena su i u epskim deseteračkim pjesmama. Priče o povijesnim događajima i osobama u puku su se prenosile usmenom predajom pa bi i tako već izmijenjene priče prenošenjem preobražavale i same događaje, ali i imena junaka. Tako se primjerice ugarske povijesne osobe Szekely, Hunyadi, Szilagy u bugaršticama zovu Sekula, Sibinjanin Janko i Svilojević.⁸⁹ Maja Bošković-Stulli⁹⁰ iznosi sumnju o slavenskoj preobrazbi tih imena u podunavskom području jer misli da su ondje mađarska imena i osobe bili vrlo dobro poznati. Njezino je mišljenje kako su novi slavenski oblici tih imena nastali u udaljenijim krajevima, vjerojatno na južnijem području, što je sugerirano i formom bugarščice.

Povijesna kazivanja, posebno ona Orbinijeva, utjecala su na bugarščice te postala njihovom osnovom. To se odnosi i na kosovsku tematiku kojom se najviše ističu prve dvije bugarščice u

⁸⁹ Usp.: Isto, str. 24.

⁹⁰ Usp.: Isto, str. 57.

Zborniku. I dok prva bugarščica donosi događaje uoči Kosovske bitke, koji uključuju poznatu Lazarovu večeru, optužbu Vuka Brankovića da će Miloš iznevjeriti svoj narod, te Miloševo ubojstvo turskoga cara i njegovu vlastitu pogibiju, druga bugarščica donosi Miličin razgovor sa zetom Milošem koji je smrtno ranjen na Kosovu polju.⁹¹ Tema Kosovske bitke u bugarščicama jedinstvena je zato što se oko nje uspješno slažu manji motivi, poput prijetnji (pj. 10), izdaja (pj. 1, 14), sumnji (pj. 1, 16), mučenja glada i žeđu (pj. 11, 12, 18), motiva okrutne smrti (koji nalazimo u gotovo svakoj pjesmi) ili zarobljavanja junaka u tamnicu (pj. 10, 11, 26, 46). Posebno se ističu dvije bugarščice koje govore o utamničenju značajnih ugarskih ličnosti 15. stoljeća, o Janošu Hunyadiju i Mihajlu Szilagyju, koji su se istaknuli u bojama protiv Turaka, a te bugarščice u Bogišićevu *Zborniku* nose naziv *Kad je Đurađ despot stavio Janka vojvodu u tamnicu* (pj. 10) te *Popijevka od Svilojevića* (pj. 46). Naime, obje su pjesme nadahnute istinitim povijesnim događajima jer je Hunyadija zaista zarobio Đurađ Branković, želeći na taj način naplatiti štetu koju je njegova vojska nanijela srpskim zemljama vraćajući se iz bitke na Kosovu polju 1448. godine, dok je Szilagy boravio u carigradskoj tamnici gdje je naposljetku i pogubljen.⁹² Svilojević u pjesmi ipak ne završava tragično, već se junački oslobađa. Tu se uviđa oplemenjeni viteški duh⁹³ pjesme jer u epskim pjesmama zarobljenom junaku najčešće pomažu njegovi prijatelji ili nadnaravna sila, dok to u ovom slučaju čine sami Turci pri čemu se Svilojević vješto snalazi i ubija neprijatelje:

„Ali sidu prosta činit' i ruke mu odvezati,

Mladu Svilojeviću.

Britku sablju izmače, konjica pothodi,

Mnogo Turak posiće put careve delije,

Janičare Turke.“⁹⁴

⁹¹ Usp.: Isto, str. 18.

⁹² Usp.: Bošković-Stulli, Maja; Popevka od Svilojevića (iz ostavštine Petra Zrinskog); str. 8.; Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=62461 (Pregled: 17. svibnja 2013.)

⁹³ Usp.: Isto, str. 15.

⁹⁴ Vidi: Bogišić, Baltazar; Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa: Sabrao i na svijet izdao Valtazar Bogišić; LIO; Gornji Milanovac; 2003.; str. 122.

Neprijateljstvo Đurđa Brankovića i vojvode Janka tematizira se pak u još dvjema bugaršćicama, a riječ je o pjesmama br. 9 i 26, u kojima je upravo taj motiv ugrađen u siže o junačkim svatovima. Tu Janko otvoreno naziva despota Đurđa svojim neprijateljem:

„Gledajući prida mnom moga i tvoga neprijatelja,

Moga i tvoga neprijatelja nevjeru despota Đurđa

Dohodi mi o njega inarziniti sablju moju.“⁹⁵

U bugaršćicama nailazimo i na pomalo izopačene motive povezane s bojištem, kao što su donošenje junakove mrtve ruke njegovoj majci i sestri, koju one cjelivaju i oplakuju (pj. 29):

„Ruku bješe (on) stavio u marami svilenojzi,

Ter je bješe (on) ponio toj kraljevoj staroj majci (...)

One ti mi mrtvu ruku grleći celivahu...“⁹⁶;

potom vranina vijest da je vojvoda Janko na Kosovu izgubio život te da se ona najela ljudskog mesa i napila ljudske krvi (pj. 32):

„A ja sam ih se naio bijela mesa, djevojko,

B'jela mesa naio i napio crne krvi.“⁹⁷;

ili usitnjavanje žrtve nakon što ju se pogubi (pj. 61):

„I pred njima pogubiše Đuricu Davidovića,

Kojega isjekoše na male bokune,

Zlijem glavarnika,

Jere bješe zašao otkle ne može uteći...“⁹⁸

⁹⁵ Vidi: Isto, str. 28.

⁹⁶ Vidi: Isto, str. 80.

⁹⁷ Vidi: Isto, str. 88.

⁹⁸ Vidi: Isto, str. 159.

Kekez⁹⁹ ističe kako se u hrvatskoj usmenoj književnosti ne pridaje tolika važnost imenima likova niti prostoru kojim se oni kreću, već „samoj jezgri sižea koja se u takvim pjesmama obrađuje“, a ona je, kako napominje, u bugaršćicama lirski oblikovana. Radnja bugaršćice ne razvija se kako bi se ispriповjedio i slavio nekakav prošli događaj i sudionici toga događaja te „ne teče od jezgre prema epskoj opširnosti i epskoj objektivnosti nego obratno: usmjerena je prema jezgri sižea“. Dakle, bugaršćica koristi sadržaj samo kako bi istaknula određeni motiv, dok fabula u ovakvim pjesmama nema onu prepoznatljivu epsku objektivnost i opširnost koja uključuje deskripcije, epizode, retardacije, itd. Naime, predmetima opjevanim u bugaršćicama često se pridaje dimenzija povijesnosti i istinitosti, no možemo zaključiti kako je to potpuno neopravdano jer povijesne teme i likovi nisu temeljni predmet kojim se bugaršćica bavi. Iako se u bugaršćicama spominju povijesne ličnosti poput braće Jakšić, Marka Kraljevića, kneza Lazara, Nikole Zrinskog te se iznose povijesni događaji poput bitke na Kosovu 1389. i 1448. god. i oslobođenja Beča 1683. god., ipak ovim pjesmama nije bila svrha pjevati o navedenim temama i likovima kao o povijesnim kategorijama. Kekez¹⁰⁰ navodi kako likovi i mjesta radnje u hrvatskoj usmenoj književnosti imaju sekundarno značenje, pa time i u samim bugaršćicama.

U bugaršćicama se, osim ratovanja protiv Turaka, tematizira i vjernost i odanost gospodaru te „viteški običaji iz doba Matije Korvina“.¹⁰¹ I sam je Bogišić primijetio da se u bugaršćicama, kao tragovi starijih vremena, javljaju: osobita uglađenost i pristojnost pri susretima te srednjovjekovno-feudalni motivi (poslušnost podčinjenih, vraćanje oduzete imovine plemićima, smrtne kazne), koji su posebno naglašeni. On zapaža „neke forme učtivosti, koje se sretaju obično u gradskome ili drugome finijemu društvu“, odnosno da se nikada ne propušta spomenuti kada se tko sretne, kao i klanjanje koje potom uslijedi. On posebno naglašava klanjanje muškaraca u ženskom društvu, primjerice kako se brat sestri prvi klanja, nakon čega ona njemu odzdravlja:

„L'jepo se je Mihailo sestri svojom poklonio,

I ona se bijaše bratu svomu poklonila.“¹⁰²

⁹⁹ Usp.: Kekez, Josip; Bugaršćice: starinske hrvatske narodne pjesme; Čakavski sabor; Split; 1978.; str. 21.

¹⁰⁰ Usp.: Isto, str. 16.

¹⁰¹ Usp.: Bošković-Stulli, Maja; Od bugaršćice do svakidašnjice; Konzor; Zagreb; 2005.; str. 28.

¹⁰² Vidi: Bogišić, Baltazar; Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa: Sabrao i na svijet izdao Valtazar Bogišić; LIO; Gornji Milanovac; 2003.; str. 32.

Kao nesvakidašnju pojavu ističe klanjanje despota Đurđa Jankovoj ženi, koja ga dolazi moliti da joj oslobodi muža, pa Bogišić zaključuje kako u bugaršćicama pozdravi odišu puno većom nježnosti i učtivosti za razliku od onih u deseteračkim pjesmama.

4.2.3. Mitski motivi

Usmena književnost predstavlja jedan od glavnih izvora u kojima je pohranjena mitološka građa i iz kojega se može iščitati mitološko iskustvo jednoga naroda.¹⁰³ Naime, mit se prenosi preko usmene književnosti jer on „hoće da se uzdrži, hoće da živi“¹⁰⁴ te se zahvaljujući tome u narodu i ne može izgubiti. Hrvatsku mitologiju Hrvati su na ove prostore donijeli iz svoje pradomovine te je ona supostojala s mitologijom autohtonog stanovništva. Miješanje novodošlih Hrvata sa starosjediocima dovelo je do toga da je „stara vjera“ vjerojatno s vremenom nestajala dok je ova oblikovana u novoj državi sve više prevladavala. Na taj isti način došlo je i do stapanja mitoloških priča. Stara vjera došla je u doticaj s kršćanskom koja je odbacivala poganske elemente, no dugo joj se odupirala te se uspješno očuvala u životu i običajima Hrvata, o čemu svjedoče zapisi koji su se očuvali i do našeg vremena.¹⁰⁵ Kad je riječ o pokrštenju Hrvata, ne zna se kako je točno taj postupak tekao i kad je završio, samo je poznato da je trajao dosta dugo. Dovoljno je podataka koji potvrđuju da je u Hrvata i nakon pokrštenja istovremeno postojalo poganstvo i kršćanstvo, a od 12. stoljeća pogansko se sve više zamjenjuje kršćanskim, iako poganske tragove još pronalazimo prisutne npr. u topografiji, toponimiji i ikonografiji.¹⁰⁶ Općeslavenski mitološki sustav ne sadrži dovoljno podataka pomoću kojih bi se mogla rekonstruirati samo hrvatska mitologija, no postoje fragmenti iz kojih se može iščitati „hrvatsko mitološko iskustvo“.¹⁰⁷ To se također odnosi i na bugaršćice u kojima nailazimo na brojne pojave mitskog ozračja.

Bogišić se u svome predgovoru *Zborniku* dotaknuo značaja koji za pjesme imaju mitološki elementi. Naime, posebno ga je iznenadila činjenica da u bugaršćicama vlada potpuna

¹⁰³ Usp.: Botica, Stipe; „Mitološki slojevi hrvatske usmene književnosti“; U: „Lijepa naša baština: književno-antropološke teme“; Hrvatska sveučilišna naklada; Zagreb; 1998.; str. 67.

¹⁰⁴ Usp.: Nodilo, Natko; Stara vjera Srba i Hrvata; Logos; Split; 1981.; str. 9.

¹⁰⁵ Usp.: Botica, Stipe; „Mitološki slojevi hrvatske usmene književnosti“; U: „Lijepa naša baština: književno-antropološke teme“; Hrvatska sveučilišna naklada; Zagreb; 1998.; str. 67. – 68.

¹⁰⁶ Usp.: Isto, str. 68. – 69.

¹⁰⁷ Usp.: Isto, str. 69. – 70

nestašica spomenutih elemenata, dok u deseteračkim pjesmama na njih nailazimo na gotovo svakom koraku. On je taj nedostatak pokušavao objasniti time da je među zapisivačima bugarščica bilo i mnogo svećenika koji su takve pjesme smatrali potpuno nevrijednima zbog čega ih nisu ni zapisivali, već su se svim silama trudili da one u narodu ne zažive. Iako u bugarščicama prevladavaju povijesne teme i likovi, možemo također uočiti i njihovo ispreplitanje s mitskim motivima. Kao što napominje i Maja Bošković-Stulli¹⁰⁸, mitske motive prepoznajemo u samim imenima junaka (npr. Vuk Ognjeni), u vilama koje junaku liječe rane, uzrokuju svađu među braćom, koje bježe od ljudi; u junacima preobraženim u lik zmijske; u čudima kao što su: pretvaranje djevojke u jelu, cvjetanje suhog drveta, progovaranje mrtve glave, izbijanje vode iz kamena, krune koja sama određuje budućeg budimskog kralja, itd.

U nekoliko bugarščica Bogišićeva *Zbornika* susrećemo vile, koje u narodnoj poeziji zauzimaju jedno od najznačajnijih mjesta. Nodilo kaže kako se ni o jednom božanskom liku ne govori življe. Naime, on ih naziva meteornim bićima, dok su u *Leksikonu religija i mitova Stare Evrope* opisane kao „ženska natprirodna bića naklonjena ljudima, a koja od njih žive daleko – po planinama, pored voda ili u oblacima na kojima grade svoje dvorce“. Slično ih opisuje i Vuk Karadžić navodeći da vile „žive po velikim planinama i po kamenjacima oko voda“ i da je svaka od njih „mlada, lijepa, u bijelu tanku haljinu obučena, i dugačke, niz leđa i prsi raspuštene kose“. ¹⁰⁹ Veselin Čajkanović povezuje ih pak s kultom umrlih predaka te navodi kako im je podrijetlo manističko (ali i prirodno jer se povezuju sa šumama, planinama i vodom). ¹¹⁰ Louis Leger spominje i etimologiju riječi „vila“ te navodi kako ju Miklošič dovodi u usku vezu s češkim značenjem te riječi koje bi bilo „postajati lud, ludjeti“. ¹¹¹ I u bugarščicama Bogišićeva *Zbornika* pronalazimo motiv vile. Primjerice, u pjesmi br. 29 spominje se vila planinkinja koja zaziva kralja Vladislava, a na glavi ima „zelen vjenčac od masline“ dok u rukama „pomu nosi“. Samo to zazivanje kralja ukazuje nam na to da će se u pjesmi dogoditi nešto loše:

„A *đe mi si, đe mi, moj ugarski kralju,*

¹⁰⁸ Usp.: Bošković-Stulli, Maja; *Od bugarščice do svakidašnjice*; Konzor; Zagreb; 2005.; str. 22.

¹⁰⁹ Usp.: Nodilo, Natko; *Stara vjera Srba i Hrvata*; Logos; Split; 1981.; str. 464.

¹¹⁰ Usp.: Vile; Dostupno na: <http://www.znaksagite.com/diskusije/index.php?topic=9647.0> (Pregled: 22. travnja 2013.)

¹¹¹ Usp.: Leger, Louis; *Slovenska mitologija*; Grafos; Beograd; 1984.; str. 140.

Slavni kralju Vladislave?

Što mi ti su b'jela vrata od Budima zatvorena?

Što mi ti su dvorovi crnom svitom pokriveni,

Ti prib'jeli dvori?“¹¹²

Vile katkad pomažu junacima, a često se i udaju za njih, no zapravo za njih predstavljaju pravu opasnost. Takvi brakovi u kojima se vile udaju za ljude obično ne završavaju sretno. Takav primjer imamo i u pjesmi br. 39 *Kako je Novaku utekla vila njegova ljubovca*. Naime, Novak je vilu uhvatio negdje na Dunavu, ukravši joj „brza krila i ogjavlja“ te je ona sad sjetna i nevesela. Njezino veselje vratilo bi se kada bi svoja krila i okrilje dobila nazad te bi mu ona tada zaplesala pred dvorom:

„Kad bi jom ih hotio, brate dragi, povratiti,

L'jep bi tanac izvela prid tvojijem b'jelijem dvorim.

I u njemu bi skupila dvanes mladijeh djevojčica,

Sve bi bile mlađahne jedne slike i prilike.“¹¹³

Nakon što joj Novak vrati krila i okrilje, ona se zaista uhvati u kolo s dvanaest mladih djevojaka, a potom se „zavi u visinu vedra neba“. I dok ju Novak pokušava nagovoriti da se vrati barem zbog svoga sina Grujice, ona mu odgovara kako će sina često pohoditi, ali će pritom biti nevidljiva. Tu se, kao što vidimo, vila povezuje s nebom. Nodilo¹¹⁴ tvrdi kako vilu kao meteorno biće uvijek prate oblaci u kojima ona pronalazi svoj zaklon i utočište. Štoviše, on napominje kako vila vije oblake, tj. ona ih vodi i njima upravlja. Time objašnjava i njezino ime „vila“ koje je poteklo od „viti“, upravo zato što ona oblake vije. Također, govori i o starosti priča o božanskim ženskim osobama koje se kupaju, dok im pritom netko potajno otima krila i na taj način ih prisiljava na udaju. Napominje kako takvi brakovi nisu dugotrajni jer uglavnom te božanske ženske osobe svoja krila uspiju dobiti nazad nakon čega munjevit

¹¹² Vidi: Bogišić, Baltazar; Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa: Sabrao i na svijet izdao Valtazar Bogišić; LIO; Gornji Milanovac; 2003.; str. 78.

¹¹³ Vidi: Isto, str. 105.

¹¹⁴ Usp.: Nodilo, Natko; Stara vjera Srba i Hrvata; Logos; Split; 1981.; str. 465.

nestaju.¹¹⁵ Nodilo pretpostavlja kako sjajna vila s okriljem zapravo predstavlja oblak na nebu kojega istovremeno obasjava sunce. Smatra da se vila u pjesmama najčešće naziva „bijelom vilom“ upravo zato što se i oblak obasjan suncem po danu bijeli. Siže o ženidbi s vilom potekao je iz mitskih predaja migracijskog tipa koje su posebno bile zastupljene na južnoslavenskom prostoru. Naime, uz bugaršćicu o Novaku i vili koja mu bježi, treba spomenuti i proznu varijantu pjesme, nastalu među Gradišćanskim Hrvatima, koja govori o istoimenom junaku te se smatra da navedene pjesme imaju zajedničko podrijetlo.¹¹⁶

Vile su često prikazane kao osvetoljubiva bića koja od čovjeka nešto zahtijevaju, no katkad se ne zadovoljavaju samo materijalnim već traže i ono vrijedno u čovjeku. Tako primjerice u bugaršćici *Majka Margarita*, koju je Juraj Baraković uvrstio u svoju *Vilu Slovinku*, vila planinkinja želi utješiti nesretnu majku, no isprva iskušava njezinu ljubav prema sinu i bratu pitajući ju što bi učinila ukoliko su ih zarobili Turci. Kada uviđa da je majčina ljubav iskrena jer bi za brata „dala moju rusu glavu“, a za sina je spremna „živim ognjem izgoriti“, vila ju tješi govoreći da su pronašli sreću daleko od svoga doma te da ih nikada neće dočekati:

Nit' ćeš braca dozvati, nit' ćeš sinka dočekati,

*Starice nebogo!*¹¹⁷

Vile se katkad pokazuju i kao pakosne, primjerice u bugaršćici *Kako planinkinja vila zavadi dva brata Jakšića*. Naime, vile se u ovom slučaju dogovaraju među sobom koja će posvaditi dva brata Jakšića pri čemu će ona najhrabrija, koja se na taj čin odvaži, postati kraljicom svih vila :

„Je li koja među nami u planini b'jela vila,

Planinkinje vile!

Koja bi mi posvadila dva Jakšića mila brata?

Jer ćemo je postaviti kraljicome nada sv'jema,

Planinkinju vilu.“¹¹⁸

¹¹⁵ Usp.: Isto, str. 639.

¹¹⁶ Usp.: Bošković-Stulli, Maja; *Od bugaršćice do svakidašnjice*; Konzor; Zagreb; 2005.; str. 23.

¹¹⁷ Vidi: Bogišić, Baltazar; *Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa*: Sabrao i na svijet izdao Valtazar Bogišić; LIO; Gornji Milanovac; 2003.; str. 229.

Vile su, kako primjećujemo, lijepe, privlačne i zavodljive, čak i onda kada nisu dobronamjerne. Naime, one svojom ljepotom nastoje zaslijepiti onoga kojega su odabrale kao svoju žrtvu:

„Kako bješe vitez Mitar tu divojku sagledao,

Gizdavu djevojku,

Da ljepotom ods'jevaše žarkom suncu i mjesecu...“¹¹⁹

Narušena sloga među braćom na kraju rezultira ubojstvom i samoubojstvom, pri čemu do izražaja dolazi vjerovanje u nadnaravne sile koje upravljaju čovjekovom sudbinom. Zato na kraju Mitar Jakšić vilu proklinje riječima:

„Davori mi, djevojko, bud' prokleta sreća tvoja!

Da li hoćeš ti danas do dva brata pogubiti,

Dva Jakšića brata! (...)

Oba ti su mila brata cić divojke poginula!“¹²⁰

Motiv vile susrećemo i u bugarščici *Kad je Vuk Ognjeni umro što je naredio na smrti*, no ovoga puta vila zajedno sa zmajem liječi ranjena Ognjenog Vuka. Vila i zmaj u pjesmi se nazivaju „znamenjem“, tj. priviđenjem, te misteriozno nestaju nakon što Barbara, ljuba Vuka Ognjenog, govori njenoj majci da ih je vidjela. Naime, u brojnim bugarščicama susrećemo vile koje liječe svoje junake. One su izvrsni poznavatelji ljekovitog bilja koje traže po rosnim planinama pa se još nazivaju i „biljaricama“.¹²¹ I u bugarščici *Marko Kraljević i brat mu Andrijaš* možemo primijetiti kako Andrijaš savjetuje bratu da kaže majci kako je „obljubio jednu gizdavu devojku“ te da mu je ona dala „mnogo bilja nepoznana“ i „onog vinca od zabitja“, što također može upućivati na to da je riječ o vili koja je začarala junaka. U bugarščici *Majka Margarita* vila pak majci pripovijeda o sinu kojega je mlada Grkinjica „napojila mrzle vode zabitljive“. Tu isto tako možemo zaključiti da je riječ o vili planinkinji budući da ih Nodilo povezuje s vodom. Iako borave u planinama i po kamenjacima, njih se ne

¹¹⁸ Vidi: Isto, str. 114.

¹¹⁹ Vidi: Isto, str. 114.

¹²⁰ Vidi: Isto, str. 115.

¹²¹ Usp.: Nodilo, Natko; Stara vjera Srba i Hrvata; Logos; Split; 1981.; str. 483.

može rastaviti od vode, pa tako gdje god susrećemo vilu, tu je uvijek i voda koja još jednom potvrđuje kako je nastala iz kišnog oblaka.¹²²

Motiv zmaja i zmiје također je vrlo čest u bugaršćicama ovoga *Zbornika*. Vitomir Belaj¹²³ navodi kako je zmaj u početku bio muški oblik riječi „zmija“, odnosno da se zmaj smatrao zmiјinim mužjakom jer je, kao i ona, bio pripadnik donjeg, podzemnog svijeta. Natko Nodilo¹²⁴ pak tvrdi kako zmaj nastaje od zmiје, odnosno od Ognja, a budući da se zna pojaviti u obliku krilatog konja, često se u pučkoj tradiciji spominje i „zmija krilatica“ ili „zmaj krilati“. Mitsku pozadinu prepoznamo u bugarštici br. 15 pod nazivom *Kad je Vuk Ognjeni odmijenio od kopja kralja bosanskoga i kad je ubio njegova zatočnika* u kojoj se javlja zmiја krilatica koju sabljom ubija, pobratim Vuka Ognjenog, Mitar Jakšić:

„Pruži kopje Nikola put njegove ruse glave,

U kopju mu stajaše ljuta zmiја krilatica,

Na Vuka je iz kopja ljuta zmiја polećela,

A Mitar ti zamahnu desnicom i sabljom britkom,

Na dvoje je prisjek'o ljutu zmiју krilaticu.“¹²⁵

U Mitru Jakšiću prepoznamo lik Jurja ili Jaryla¹²⁶ koji ubija zmaja. Naime, i Juraj i Jarylo bore se sa zmajem, no razlikuju se po tome što kršćanski svetac u pravilu probada zmaja kopljem, dok mu Jarylo, Perunov sin, mačem odsijeca glavu. Sličan motiv pronalazimo i u bugaršćici br. 19 *Vojvoda Janko ustrijeli zmiју u vazduhu i tim Sekula u srce pogodi*, u kojoj se junak Sekula preobražava u lik „zmiје krilatice“. Vojvoda Janko u ruke uzima luk te ju smrtno ranjava strijelom. Tu možemo prepoznati utjecaj mita o vrhovnom bogu Perunu kojemu je glavno oružje strijela (munja) kojom udara zmiју, tj. svoga protivnika, boga

¹²² Usp.: Isto, str. 491.

¹²³ Usp.: Belaj, Vitomir; Hod kroz godinu: mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja; Golden marketing; Zagreb; 1998.; str. 44.

¹²⁴ Usp.: Nodilo, Natko; Stara vjera Srba i Hrvata; Logos; Split; 1981.; str. 437.

¹²⁵ Vidi: Bogišić, Baltazar; Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa: Sabrao i na svijet izdao Valtazar Bogišić; LIO; Gornji Milanovac; 2003.; str. 48.

¹²⁶ Usp.: Belaj, Vitomir; Poganski bogovi i njihovi kršćanski supstituti; str. 175.; Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/45118> (Pregled: 2. svibnja 2013.)

Velesa.¹²⁷ Prema Nodilu¹²⁸, Sekula je „zmaj začet od ognjenog zmaja“ te je upravo zmaj u našim narodnim pjesmama pravo oličenje Ognja. On smatra kako su u likovima starog Janka i mladog Sekule kriju likovi starog i mladog Ognja. Navodi kako je u Rig-Vedi Agni (Oganj) prikazan „čas star, čas premlad“. Uspoređuje mitskog Sekulu s noćnim Ognjem, koji se odlikuje mladošću i silom, te napominje kako se zbog toga često u pjesmama naziva „djetetom ili „mladim junakom“ koji jaše vranca. Rodila ga je Jankova sestra Janja, koja je bez sumnje također Oganj.¹²⁹ Naime u pučkoj predaji za ženske likove stoji: „Janja i Anja“, dok se za muške javlja „Janj i Anj“ koji u deminutivnom obliku često poprima oblik „Anko ili Janko“. Dakle, ovi likovi predstavljaju trojakog Ognja. Sekulu je rodila Jana, a ustrijelio ga je Janko, čime se zapravo potvrđuje da se Oganj sam od sebe rađa te da sam od sebe i umire.¹³⁰

U pjesmi br. 9, pod nazivom *Kad je Janko vojvoda udarao Đurđa despota buzdohanom*, možemo prepoznati tragove mita o svetoj svadbi. Naime, mjesto događanja svadbe je Kruševo za koje se kaže da je „bijeli grad“. Radoslav Katičić¹³¹ ističe kako se gradovi, koji su opisani kao bijeli gradovi, najčešće nalaze na vodi, što svakako odgovara mjestu na kojemu se sprema sveta svadba. Prepoznaje se da je riječ o mitskom susretu na vodi, samo nema nikakve naznake da je riječ o incestuoznoj svadbi brata i sestre. Naime, budimski kralj dolazi po vjerenicu u Kruševo te ju odvodi u svoj grad. Tu prepoznajemo mit o Perunovom sinu Jarylu (Jurju), kojega su koledari oteli i odveli Velesu koji ga je odgajao kao svojega sina. Nakon što odraste, Jarylo preko „crnog mora“ dolazi u Perunov svijet isprobiti vlastitu sestru Maru, iako njih dvoje još ne znaju da su rodbinski povezani.¹³² Incest je u svih naroda ovoga svijeta strogo zabranjen, no ovdje je riječ o božanskom svijetu gdje, prema Belajevim¹³³ riječima, vlada druga logika. Tako svadba među božanskim partnerima donosi zemlji rodnost i plodnost te o njoj ovisi cjelokupni život na svijetu. Također, u ovoj pjesmi imamo motiv otvaranja

¹²⁷ Usp.: Hrovatin, Mirela; Mogući utjecaji praslavenske mitske predodžbe na tradicijske elemente u Stupniku kraj Zagreba; U: „Mitski zbornik“; Institut za etnologiju i folkloristiku, Hrvatsko etnološko društvo, Scarabeus naklada; Zagreb; 2010.; str. 85.

¹²⁸ Usp.: Nodilo, Natko; Stara vjera Srba i Hrvata; Logos; Split; 1981.; str. 429.

¹²⁹ Usp.: Isto, str. 414.

¹³⁰ Usp.: Isto, str. 428.

¹³¹ Usp.: Katičić, Radoslav; Zlatna jabuka; str. 22.; Dostupno na:

<http://hrcak.srce.hr/search/?q=kati%C4%8Di%C4%87+zlatna+jabuka> (Pregled: 3. svibnja 2013.)

¹³² Usp.: Belaj, Vitomir; Poganski bogovi i njihovi kršćanski supstituti; str. 175.; Dostupno na:

<http://hrcak.srce.hr/45118> (Pregled: 2. svibnja 2013.)

¹³³ Usp.: Belaj, Vitomir; Hod kroz godinu: mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja; Golden marketing; Zagreb; 1998.; str. 207. – 208.

vrata grada gađanjem zlatne jabuke, kao i motiv o svadbi u zelenom lugu. Da se radnja odvija u zelenom lugu potvrđuju nam stihovi:

„S sebe bješe dignuo dolamu od čiste svile,

I on je je razastr'o po zelenom po livadi...“¹³⁴

Vidimo da nakon prošnje vjerenice među dvanaest lijepih djevojaka, svatovi s nevjestom kreću na put, prolaze kroz Đurđevo Smederevo da bi na kraju došli do Budima:

„Sekulo je stavio uza se na konja dobra

I veselo pođoše od Kruševa l'jepa grada,

I kad veće bijahu na pogled od Smedereva (...)

Oni zdravo dođoše u Budim s mladom nevjestom;

Veliko se veselje u tem gradu učini(l)o.“

Svadbena povorka, dakle, dolazi po nevestu te ju odvodi u mladoženjin dvor, što predstavlja mitsku sliku, jer se vjerojatno radi o povorci „koja se kreće između ovoga i onoga svijeta“, tj. između nebeskog svijeta kojim vlada Perun i podzemnog svijeta čiji je vladar Veles. Belaj¹³⁵ navodi kako su upravo elementi dolaska ljubljenoj, spominjanje trave i dugog puta ključni u svrstavanju pjesama u krug jurjevskih pjesama. Istom se tematikom bavi i pjesma pod brojem 26, *Ženidba kralja budinskoga od bana od Kruševa i vojevoda Janko*.

Slične motive o svetoj svadbi prepoznamo i u pjesmi br. 23 *Kad se oženio Janko vojvoda od Mihajla Svilojevića*, u kojoj, kao što doznajemo iz samog naslova, Janko prosi sestru Mihajla Svilojevića. Naime, Janko vojvoda odlazi na dug put sa svojom nevjestom nakon što ju isprosi od brata:

„Daj mi, brate Mihajlo, božiju i tvoju molitvu.

¹³⁴ Vidi.: Bogišić, Baltazar; Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa: Sabrao i na svijet izdao Valtazar Bogišić; LIO; Gornji Milanovac; 2003.; str. 30.

¹³⁵ Usp.: Belaj, Vitomir; Hod kroz godinu: mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja; Golden marketing; Zagreb; 1998.; str. 199.

*Dugo mi je putovat' put Sibinja bijeloga.*¹³⁶

Katičić tvrdi kako se u jurjevskim pjesmama vrlo često spominju gospoda koja dočekuju i pozdravljaju nevjestu koja dolazi među njih. Takav primjer imamo i u ovoj pjesmi u kojoj mladence dočekuju „od Sibinja sva gospoda i sibirjske sve vladike“ koji im u čast priređuju veliko slavlje.

Motiv zlatne jabuke čest je u bugaršćicama ovoga *Zbornika*. Susrećemo ga u pjesmama br. 9, 10, 26, 45, 78, 79. Najčešće je riječ o usporedbama sa zlatnom jabukom ili o jabuci kojom se otvaraju vrata grada. Ipak u pjesmi br. 45 javlja se djevojka koja se na dvoru igra zlatnom jabukom. Naime, riječ je o Margariti, sestri Stjepana Jakšića, koju on dolazi osloboditi iz sužanjstva morinjskog bana. U trenutku kada prepoznaje svoga brata ona ju „meće o crnu zemlju“ čime se potiče zemljina plodnost i rodnost. „Crna zemlja je vjerojatno zemlja koja bi sljedećoj godini trebala biti plodna, a „crna je od prošle godine“ te na njoj „leži zmija pod stablom“.¹³⁷ Zlatna je jabuka plodonosna, ali ujedno i opasna, razorna i gromovita. Djevojka koja se njome igra i sama je gromovita jer je riječ o Gromovnikovoj kćeri koja se igra očevim najubojitijim oružjem.¹³⁸ Tu bismo također u liku brata mogli prepoznati Jurja koji dolazi po svoju sestru koju odvodi kući majci. Naime, ban morinjski tada bi bio Perun čiji je dvor na gori iznimno raskošan. Iz opisa dvora ponuđenog u pjesmi možemo zaključiti da u njemu ne stanuje netko običan, već da je ipak riječ o najvišoj gospodi:

„Prid vratijem su od dvora tri kaštjela sagrađena,

Na vratijem od dvora romazin od suha zlata.

Na pendžeru ćeš naći robinjicu slavna bana,

*Gdje se mlada ona meće jabučicom pozlaćenom*¹³⁹

¹³⁶ Vidi: Bogišić, Baltazar; Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa: Sabrao i na svijet izdao Valtazar Bogišić; LIO; Gornji Milanovac; 2003.; str. 69.

¹³⁷ Usp.: Hrovatin, Mirela; Mogući utjecaji praslavenske mitske predodžbe na tradicijske elemente u Stupniku kraj Zagreba; U: „Mitski zbornik“; Institut za etnologiju i folkloristiku; Hrvatsko etnološko društvo ; Scarabeus naklada; Zagreb; 2010.; str. 89.

¹³⁸ Usp.: Belaj, Vitomir; Hod kroz godinu: mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja; Golden marketing; Zagreb; 1998.; str. 205.

¹³⁹ Vidi: Bogišić, Baltazar; Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa: Sabrao i na svijet izdao Valtazar Bogišić; LIO; Gornji Milanovac; 2003.; str. 118.

Nodilo za zlatnu jabuku tvrdi da je simbol sunca i sunčanog žara. U bugaršćicama susrećemo česte usporedbe junaka ili djevojaka sa Suncem ili Mjesecom, primjerice u pjesmama br. 18, 20, 23 i 43:

„U njega je b'jelo lišce k'o na gori žarko sunce...“¹⁴⁰;

„Kako bješe vitez Mitar tu divojku sagledao,

Gizdavu djevojku,

*Da ljepotom ods'jevaše žarkom suncu i mjesecu...“*¹⁴¹

Belaj¹⁴² tvrdi kako nas već samo spominjanje Sunca i Mjeseca u narodnim pjesmama vodi u nebeske sfere jer na taj način otkivamo junakovu ili djevojčinu pripadnost nebeskoj božanskoj obitelji. Eksplicitna usporedba sa Suncem ili Mjesecom uzrokuje pomicanje cijelog prizora u područje astralne mitologije (gdje Mjesec ženi Sunčevu djevojku koja mu je sestra).¹⁴³ I u pjesmama br. 9, 26 i 39 spominje se dvanaest mladih djevojaka koje izlaze pred junake, a sve su „jedne slike i prilike, kolik da ih je jedan danak jedna majka porodila“. Zapravo je riječ o djevojci koja je dvanaestolika, baš kao što je i Sunce tijekom cijele godine dvanaestoliko.¹⁴⁴

U bugaršćicama susrećemo nekoliko likova za koje Nodilo tvrdi da imaju mitsku pozadinu, a to su: braća Jakšić, Vuk Ognjeni, Banović Strahinja, Starina Novak, Den-Alija i Vlatko Udinski. Smatra kako u braći Jakšić možemo prepoznati tragove božanskih blizanaca Pojezde i Prijezde, dok Katičić smatra kako to ipak nije opravdano budući da ih u narodnim pjesmama susrećemo kao braću, ali ne i kao blizance.¹⁴⁵ Nodilo posebno ističe sličnost i slogu između dva brata, koji su ujedno i „silni jezdioci“, no ipak im je suđeno da se jednom rastanu, čemu je najčešći uzrok svađa oko imovine ili ljube.¹⁴⁶ Dva brata predstavljaju prva dva traka zore ili prvi trak sunca koje izlazi i zadnji trak sunca koje zalazi. Braća su u dobrom odnosu samo

¹⁴⁰ Vidi: Isto, str. 114.

¹⁴¹ Vidi: Isto, str. 60.

¹⁴² Usp.: Belaj, Vitomir; Hod kroz godinu: mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja; Golden marketing; Zagreb; 1998.; str. 203.

¹⁴³ Usp.: Isto, str. 292.

¹⁴⁴ Usp.: Nodilo, Natko; Stara vjera Srba i Hrvata; Logos; Split; 1981.; str. 233.

¹⁴⁵ Usp.: Katičić, Radoslav; Mitovi naše poganske starine i Natko Nodilo; str. 11 – 12.; Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/search/?q=mitovi+na%C5%A1e+poganske+starine> (Pregled: 3. svibnja 2013.)

¹⁴⁶ Usp.: Nodilo, Natko; Stara vjera Srba i Hrvata; Logos; Split; 1981.; str. 85. – 86.

ukoliko zajedno zarude, a ako to nije slučaj, tada su posvađani.¹⁴⁷ On ih dovodi u odnos sa Zorom koja postaje njihovom dvostrukom ženom u trenutku kada Stjepan Jakšić sumnja da ga je brat Mitar izdao obljubivši mu ženu (pj. 41), dok njega Mitar u sljedećoj pjesmi optužuje za istu stvar (pj. 42). Pomutnju u složan bratski odnos unosi vila (pj. 43), koja i ovdje predstavlja Zoru, o čijem dvostrukom licu svjedoči i sam opis koji ukazuje na njezino „lice jutrenje i večernje“¹⁴⁸, zbog kojega oba brata završavaju tragično:

„Da ljepotom ods'jevaše žarkom suncu i mjesecu...“¹⁴⁹;

Nadalje, Nodilo govori o tome kako je braći mramorni kamen od posebne važnosti pa se njime čak i kunu, što pokazuje „noćnu napast božjih jezdilaca“.

Lik Vuka Ognjenog prožet je pak mitom o Ognju. Zmaj ima „vučju šapu“ koja je znak noćnog djelovanja te se zbog toga još često naziva „Zmaj Ognjeni Vuk“.¹⁵⁰ Odatle potječe i njegova povezanost s braćom Jakšić, tj. s prvim tracima dana, o kojoj doznajemo iz bugarščice br. 16 pod nazivom *Kad je Vuk Ognjeni umro šta je naredio na smrti*:

„Kad bijaše Barbaru Mitar Jakšić razumio,

Suze ga su polile niz junačko b'jelo lišce,

I on brzo otide ka svojemu pobratimu...“¹⁵¹

Banović Strahinja, o kojemu je zabilježena tek jedna bugarščica u ovome *Zborniku*, prema pučkoj je etimologiji „sobom junak strašan“, čije ime „Banović“ ili „Ban“ znači „gospodar“.¹⁵² I dok ga nevjerna žena gotovo upropaštava bježeći s Denalijom Vlahovićem, u potrazi za njom pomaže mu njegov „hrt Bezbiljeg“. Mitskim možemo smatrati upravo taj dio o njegovu psu jer, prema Nodilu, vrata doma nebeskog čuvaju psi.¹⁵³ Denaliju Vlahovića, Strahinjina suparnika, u narodnim pjesmama susrećemo pod različitim nazivima koji su

¹⁴⁷ Usp.: Isto, str. 88.

¹⁴⁸ Usp.: Isto, str. 117. – 119.

¹⁴⁹ Vidi: Bogišić, Baltazar; Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa: Sabrao i na svijet izdao Valtazar Bogišić; LIO; Gornji Milanovac; 2003.; str. 114.

¹⁵⁰ Usp.: Nodilo, Natko; Stara vjera Srba i Hrvata; Logos; Split; 1981.; str. 447.

¹⁵¹ Vidi: Bogišić, Baltazar; Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa: Sabrao i na svijet izdao Valtazar Bogišić; LIO; Gornji Milanovac; 2003.; str. 51.

¹⁵² Usp.: Nodilo, Natko; Stara vjera Srba i Hrvata; Logos; Split; 1981.; str. 50.

¹⁵³ Usp.: Isto, str. 55.

većinom potekli od „Al“, odnosno „jal“ što označava „zavist“ ili „opačinu“. Okarakteriziran je kao zlotvor koji mami i otima djevojke, životinje itd.¹⁵⁴ I u ovoj pjesmi on odvodi Strahinjinu ženu koju po povratku kući ubijaju vlastita braća Jugovići jer je ranila Strahinju. Oni pak predstavljaju pravu vitešku četvu, a ime im potječe od „juga“ što označava toplu stranu svijeta i topao vjetar. Po tome i njih možemo smatrati sunčanim i vjetrenim bićima.¹⁵⁵

Kod zapadnog dijela Slavena vrhovni poganski bog bio je Svantevit čije bi značenje bilo Jaki Vid, pa ga je vjerojatno zato i nadomjestio sv. Vid. U našoj narodnoj poeziji Vid se često spominje pod imenima Jakša, Voin i Strahin čija imena, baš poput Svantevitovog, znače jak.¹⁵⁶ U bugaršćicama, osim već spomenutih junaka koji bi se mogli dovesti u odnos s Vidom, spominju se i usklici u kojima se on spominje ili zaziva:

„Ovo mi je tada bilo, a sada se spomenujem,

Moj vidovni Bože...“¹⁵⁷

„Kad se bješe zgodilo toj brijeme na brijeme,

Moj vidovni Bože!“¹⁵⁸

„Dopust' meni, moj Bože, tihu rosu u ravnicima,

Moj vidovni Bože!“¹⁵⁹

„Neg' se pomnjom pomolimo vidovnomu dobru Bogu...“¹⁶⁰

Nodilo pak spominjanje sv. Vida prepoznaje i u stihovima u kojima se pojavljuje glagol „vidjeti“ i to u značenju „svetiti i kajati“:

„Što ovo danas učini? Vidio ti Bog veliki!“; ili

„Što ovo, slugo, učini, vidio ti Bog veliki!“¹⁶¹

¹⁵⁴ Usp.: Isto, str. 57.

¹⁵⁵ Usp.: Isto, str. 677.

¹⁵⁶ Usp.: Isto, str. 42.

¹⁵⁷ Vidi: Bogišić, Baltazar; Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa: Sabrao i na svijet izdao Valtazar Bogišić; LIO; Gornji Milanovac; 2003.; str. 24. i 132.

¹⁵⁸ Vidi: Isto, str. 27.

¹⁵⁹ Vidi: Isto, str. 72.

¹⁶⁰ Vidi: Isto, str. 99.

U pjesmi br. 73 spominje se i Vidov dan koji slave kršćani:

„Kada bijaše došla ta neđelja odlučena,

Da bi nas pomogla!

U koji danak bijaše ta' kršćanski Vidov danak...“¹⁶²

Belaj tvrdi kako Vidov dan prethodi Ivanju te je zato s njim i usko povezan u folklornom kalendaru.¹⁶³ Naime, prema Mireli Hrovatin¹⁶⁴, Juraj postaje Ivan ili Ivo u trenutku kada susreće djevojku, odnosno vlastitu sestru. U narodu se tako spominje raznoliko „cvijeće Ivanjsko“ koje se u narodnim pjesmama često naziva i „nekakvom travom“.¹⁶⁵ U pjesmi br. 21 spominje se bosiljak kojim sestra budi svoga brata, kralja Vladislava:

„Stade ti ga buditi kitom cvijeća bosiokova...“¹⁶⁶

Nodilo ističe dvojaki simbolizam bosiljka: „njegov cvijet znači smrt i ljubav“, a budući da mu je cvijet sitan i bijel, on predstavlja Vida „pri sutonu i na uranku“, a „što je miomirisano, dolikuje ljubavi plodnog boga.“¹⁶⁷

Pjesma br. 83 nosi naziv *Molitva djevojčina vidovnomu Bogu* te je također mitskog sadržaja koji je nastao pjesničkom metaforom. Naime, riječ je o djevojci koja moli vidovnog Boga da od njezine kose stvori djetelinu, od crnih očiju dva kladenca bistre vode te da nju učini „vitom jelom u planini“ kako bi njezin gospodar mogao otpočiniti pod njom kada pođe u lov. Sve što je Boga zamolila, on joj je to i ostvario.¹⁶⁸

¹⁶¹ Vidi: Isto, str. 91. i 96.

¹⁶² Vidi: Isto, str. 204.

¹⁶³ Usp.: Belaj, Vitomir; Hod kroz godinu: mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja; Golden marketing; Zagreb; 1998.; str. 258.

¹⁶⁴ Usp.: Hrovatin, Mirela; Mogući utjecaji praslavenske mitske predodžbe na tradicijske elemente u Stupniku kraj Zagreba; U: „Mitski zbornik“; Institut za etnologiju i folkloristiku; Hrvatsko etnološko društvo ; Scarabeus naklada; Zagreb; 2010.; str. 91. – 92.

¹⁶⁵ Usp.: Nodilo, Natko; Stara vjera Srba i Hrvata; Logos; Split; 1981.; str. 353.

¹⁶⁶ Vidi: Bogišić, Baltazar; Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa: Sabrao i na svijet izdao Valtazar Bogišić; LIO; Gornji Milanovac; 2003.; str. 62.

¹⁶⁷ Usp.: Nodilo, Natko; Stara vjera Srba i Hrvata; Logos; Split; 1981.; str. 50.

¹⁶⁸ Usp.: Isto, str. 36.

I u liku Novaka, prema Nodilu, mogli bismo iščitati mitsku pozadinu. On postojanje triju Novaka ili Novljaka, i to Starine, Debeljaka i Grujice, tumači kao Mjesečeve mijene, odnosno kao Mjesec „u mladini, u naponu i u starosti“.¹⁶⁹ Za udinskog vojvodu Vlatka, koji se spominje u bugaršćici koju je zapisao Petar Hektorović u svome *Ribanju i ribarskom prigovaranju*, Nodilo pak tvrdi da je mitski lik koji utjelovljuje Troglavog Arapina. Naime, Nodilo to tumači time što se tako naziva gospodar Udbine u jednoj od suvremenijih pjesama. Smatra da se Udbina isprva nazivala Udinom te da iz tog kobnog mjesta, kojemu nikako nema hvale, dolaze svi zlotvori u narodnim pjesmama.¹⁷⁰

Tragove mita možemo prepoznati u još nekim opjevanim pojavama koje se nalaze „između života i smrti“, a koje se u podjednakoj mjeri odnose i na čovjeka i na prirodu.¹⁷¹ Primjerice, kada se u pjesmi br. 1, koja tematizira događaje Kosovske bitke, javlja glas iz oblaka koji savjetuje Turke što da učine kako bi svladali Miloša Obilića:

„Glas izide iz oblaka i Turcima govoraše:

'Ali Turci ne vidite ispale vam oči crne! (...)

Mećite mu prid konja štite vaše i sablje britke'.“¹⁷²

Također, mitsku pozadinu imaju i pjesme br. 30 i 31, koje tematiziraju biranje budućeg budimskog kralja. Naime, kruna sama za kralja odabire Matijaša Jankovića, i to čak tri puta. U jednom trenutku prikazano je kako kruna izlijeće iz dvora tražeći Matijaševu glavu:

„Vijala se slavna kruna pred tom budimskom polačom,

Bože, zlatna kruna,

Ištući rusu glavu Matijaša Jankovića.“¹⁷³

S obzirom da kruna sama donosi odluku o odabiru budućega kralja, u njoj možemo prepoznati instituciju božjeg suda.¹⁷⁴

¹⁶⁹ Usp.: Isto, str. 641.

¹⁷⁰ Usp.: Isto, str. 102. – 103.

¹⁷¹ Usp.: Botica, Stipe; „Mitološki slojevi hrvatske usmene književnosti“; U: „Lijepa naša baština: književno-antropološke teme“; Hrvatska sveučilišna naklada; Zagreb; str. 70. – 71.

¹⁷² Vidi: Bogišić, Baltazar; Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa: Sabrao i na svijet izdao Valtazar Bogišić; LIO; Gornji Milanovac; 2003.; str. 8.

¹⁷³ Vidi: Isto, str. 86.

Čudnovatim i nesvakidašnjim smatraju se i svojevrsna čuda uvrštena u bugašćice br. 41 i 42, koje donose razgovor braće Jakšić o preljubu. Naime, u tim pjesmama braća se zaklinju u svoju nedužnost nakon čega možemo primijetiti kako suho drvo procvate, a iz kamena poteče voda. Ta čuda zapravo služe kao svojevrsan dokaz Mitrove/Stjepanove nevinosti:

„I to mi se bijaše čudno čudo učinilo:

Voda iz mramora studena provrela je živa,

Iz javora suhoga žuti cvijet procaptio...“¹⁷⁵

4.2.4. Biblijski motivi

U pojedinim bugašćicama ovoga *Zbornika* možemo prepoznati i biblijske utjecaje. Tako treba spomenuti motiv bratoubojstva (pj. 43), javljanje glasa iz oblaka (pj. 1), posljednju večeru i izdaju (pj. 1), motiv gavrana (pj. 82) i zmiје (pj. 29, 38, 58), ali i motiv osvete junakove smrti koji neodoljivo podsjeća na biblijski sadržaj o Juditi i Holofernu (pj. 55) te motiv tuženja (pj. 53 i 78). Motiv bratoubojstva javlja se u bugašćici o braći Jakšić *Kako planinkinja vila zavadi dva brata Jakšića* i u poznatoj bugašćici *Marko Kraljević i brat mu Andrijaš*. Naime, braća koja ubijaju svojim činom pokazuju kako će radije ostati bez brata nego li bez konja ili ljube. Sličan motiv susrećemo u starozavjetnoj priči o Kainu i Abelu koja govori o griješenju prvih ljudi. Svrha joj je ukazati na to da je svaki sukob s drugim čovjekom zapravo sukob s bratom, tj. da je svako ubojstvo ujedno i bratoubojstvo. Motiv javljanja glasa iz oblaka susrećemo u pjesmi o Kosovskoj bitci, a glas nudi savjete kako da Turci svladaju Miloša Obilića. Sličan motiv pronalazimo i u Bibliji gdje se glas iz oblaka pojavljuje nekoliko puta. Primjerice, kada dolazi do Isusova preobraženja Bog je progovorio apostolima iz oblaka:

"Ovo je Sin moj, Ljubljeni! U njemu mi sva milina! Slušajte ga!" (Mt 17, 5)¹⁷⁶

Isti glas javlja se i pri krštenju Isusa Krista na Jordanu te pri njegovu uzašašću na Nebo:

„Ovo je Sin moj, Izabranik! Njega slušajte!" (Lk 9,35)¹⁷⁷

¹⁷⁴ Usp.: Bošković-Stulli, Maja; *Od bugaršćice do svakidašnjice*; Konzor; Zagreb; 2005.; str. 23.

¹⁷⁵ Vidi: Bogišić, Baltazar; *Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa*: Sabrao i na svijet izdao Valtazar Bogišić; LIO; Gornji Milanovac; 2003.; str. 111.

¹⁷⁶ Vidi: Biblija; Dostupno na: <http://www.wordplanet.org/cr/40/17.htm> (Pregled: 17. svibnja 2013.)

Oblak se javlja kao znak stalne Božje prisutnosti u opasnim i izvanrednim situacijama, što se očituje i u ovoj Bogišićevoj bugaršćici. U istoj pjesmi pronalazimo motiv večere kneza Lazara uoči Kosovske bitke te motiv navodne Miloševe izdaje, što svakako podsjeća na Isusovu Posljednju večeru s apostolima i izdaju Jude Iškariotskog koji ga je prodao za trideset srebrnjaka:

„Te su stali počinut' večericu večerati,

A oni se vesele s zlatnijem čašam u trpezi,

Ali Vuka Brankovića huda sreća naučila,

Pođe knezu Lazaru prid gospodom govoriti:

*'Miloš će ti nevjeru na Kosovu učiniti!'*¹⁷⁸

Iz Biblije potječu i motivi životinja poput zmijske i gavrana. Te dvije životinje, koje se javljaju u brojnim Bogišićevim bugaršćicama, spominju se već u Knjizi Postanka. Zmija tu simbolizira najveće zlo jer prve ljude navodi na grijeh, a opisana je kao “lukavija od sve živadi što je stvorio Jahve, Bog”. Slično je prikazan i gavran kojega susrećemo na nekoliko mjesta u Bibliji. Posebno treba spomenuti Nou koji ga šalje kroz prozor na korablji kako bi provjerio je li se tlo osušilo nakon potopa, no gavran se ne vraća, čime je predstavljen kao protivnik ljudi te se uglavnom spominje u negativnom kontekstu. I u bugaršćicama se gavran spominje kao simbol nesreće i nositelj loših vijesti, a pera su mu uglavnom krvava, pa se stoga još i naziva „pticom zlokobnicom“. U Bibliji se vrlo često spominju i zmajevi, a postojali su sve dok posljednjeg nije ubio sv. Juraj. Ta stvorenja, nalik zmijama, simbolizirala su napuštanje vjere i njezinu izdaju. Kao što smo dosad vidjeli, ovaj je motiv zastupljen i Bogišićevim bugaršćicama br. 15, 16, 19 i 33 pri čemu zmajevi predstavljaju podzemnog boga Velesa. Motiv osвете koji susrećemo u bugaršćici br. 55 zastupljen je i u Bibliji. Naime, osveta Jele Arbanaske podsjeća na Juditino ubijanje Holoferna, koja tim činom osvećuje muževljevu smrt i oslobađa grad Betuliju od neprijatelja. Isto tako, u bugaršćici je opjevana Jelina uspješna borba u kojoj uspijeva nadmudriti dvanaest Turaka i time osvetiti smrt svoga ljubljenog Vojina Arbanasina:

„L'jevom rukom nevjesta malopuce otpinjaše,

¹⁷⁷ Vidi: Isto; Dostupno na: <http://www.wordplanet.org/cr/42/9.htm> (Pregled: 17. svibnja 2013.)

¹⁷⁸ Vidi: Isto, str.6.

A desneme rukom vađaše od pojasa male nože;

Udari mi Turčina u junačko živo srce,

Ne bješe mi Turčin junak živ zemlje dopanuo!

Kada vidje nevesta da je mrtav ostanuo,

Bješe ti mu priklala tanko grlo silnomu Turčinu (...)

*I ona je privarila dvanest Turak' Mostarana...*¹⁷⁹

I motiv tuženja potječe iz Biblije. Naime, Tužaljke ili Lamentacije predstavljaju jednu od biblijskih knjiga i dio su Staroga zavjeta. Ova knjiga sadrži pet poglavlja, a njezino se autorstvo pripisuje proroku Jeremiji. Tu se tuži nad razorenim Jeruzalemom, nad bijedom, gladi i žeđi, patnjama koje su zadesile stanovništvo, itd. Brojni proučavatelji poistovjećuju bugaršćice upravo s tužbalicama. Oni najčešće naglašavaju bliskost bugarštičkih i tužbalačkih pripjeva, a time i srodnost tih dvaju žanrova.¹⁸⁰ Maja Bošković-Stulli ističe pak kako takve pretpostavke o zajedničkom podrijetlu nemaju nikakva uporišta te napominje kako ćemo u bugaršćici često pronaći uklopljen tužbalački ulomak, čemu posebno pridonosi elegičan ton bugaršćice.¹⁸¹ Elemente tužbalice možemo uočiti u dvjema bugaršćicama pod brojem 53 i 78:

„Čini žalos' veliku jedna majka Vojinova:

'Vajmeh meni, Vojine, vajmeh meni, čedo moje,

Žalosna te majka u djevojke otpravila,

*Žalosna te otpravila, a još žalosnije pričekala'...*¹⁸²;

„Ajmeh, dragi gospodaru, diko moja i pohvalo!

Tobom sam se mlađahna dičila i podnosila,

A sad ću se žalosna crna ruha nanositi,

¹⁷⁹ Vidi: Isto, str. 140. – 141.

¹⁸⁰ Usp.: Bošković-Stulli, Maja; *Od bugarštice do svakidašnjice*; Konzor; Zagreb; 2005.; str. 37.

¹⁸¹ Usp.: Isto, str. 37.

¹⁸² Vidi: Bogišić, Baltazar; *Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa: Sabrao i na svijet izdao Valtazar Bogišić*; LIO; Gornji Milanovac; 2003.; str. 136.

Grozne suze prol'jevat' i grditi b'jelo lice.

Ajmeh, sinko Radičin, moja od zlata jabuko,

Žalosna te majka mila na junaštvo otpravila!

Ajmeh, zete Đurica, moja perlo u prstenku,

Kojega sam ljubila k'o Radića sina moga,

Ajmeh, dragi djevere, na ruci zlatan prstenče,

*Kojega sam ljubila k'o Hodžula gospodara!*¹⁸³

Iz navedenih tužbalačkih ulomaka možemo zaključiti kako su žene te koje tuže i nariču za svojim najmilijima. Najčešće je riječ o poginulom sinu, mužu, bratu, zetu ili djeveru koji je iznenada napustio ovaj svijet zahvaljujući vlastitom neposluhu (pj. 53) ili ranjavanju na bojištu (pj 78). Budući da su ženski članovi obitelji duboko potreseni i ožalošćeni zbog nesreće koja ih je snašla, oni svoju bol i tugu izriču upravo tužbalicama koje se ističu svojom dostojanstvenošću i dirljivošću.

¹⁸³ Vidi: Isto, str. 220.

5. Zaključak

Bugaršćice su oduvijek bile privlačne ljudima iz naroda upravo zbog posebnosti svoga stiha, ali i zbog širokog spektra tema i motiva koje obuhvaćaju. Posebno treba istaknuti doživljaj sjete, melankolije i tugaljivosti kojima su protkane, kao i estetiku tragičnog, zbog čega su od davnine odlično prihvaćene u narodu. Iako su mnogi ovaj oblik pjesama smatrali neuspjelim i ocvalim, on se može istaknuti posebnošću svoje estetike. Ove se pjesme bave temama koje su od velikog značaja za cijeli narod, ali isto tako u njima kao predmet pjevanja pronalazimo i unutrašnje ljudske sadržaje. Najčešće su zastupljene povijesne i obiteljske teme, no također se prepoznaju i tragovi slavenske mitologije i *Biblije*.

Možemo zaključiti kako zbornik Baltazara Bogišića *Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa* predstavlja jedno od temeljnih djela o bugaršćicama i narodnim pjesmama uopće. Njime je Bogišić hrvatskom narodu ponudio pravo bogatstvo hrvatske usmene književnosti. Također se pobrinuo da zbornik naiđe na dobar prijem kod čitatelja pa im je ponudio vrlo sadržajan predgovor kojim ih upućuje na temeljne značajke ovoga zbornika i na temeljne podatke o njegovu postanku.

6. Popis korištene literature

Tiskane knjige:

1. Belaj, Vitomir; Hod kroz godinu: mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja; Golden marketing; Zagreb; 1998.
2. Bogišić, Baltazar; Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa: Sabrao i na svijet izdao Valtazar Bogišić; LIO; Gornji Milanovac; 2003.
3. Bošković-Stulli, Maja; Od bugaršćice do svakidašnjice; Konzor; Zagreb; 2005.
4. Bošković-Stulli, Maja; Priče i pričanje: stoljeća usmene hrvatske proze; Matica hrvatska; Zagreb; 2006.
5. Botica, Stipe; Lijepa naša baština: književno-antropološke teme; Hrvatska sveučilišna naklada; Zagreb; 1998.
6. Delić, Simona; Između klevete i kletve: Tema obitelji u hrvatskoj usmenoj baladi; Hrvatska sveučilišna naklada; Zagreb; 2001.
7. Kekez, Josip; Bugaršćice: starinske hrvatske narodne pjesme; Čakavski sabor; Split; 1978.
8. Kekez, Josip; Bugaršćice: starinske hrvatske narodne pjesme; Organizator; 2000.
9. Leger, Louis; Slovenska mitologija; Grafos; Beograd; 1984.
10. Nodilo, Natko; Stara vjera Srba i Hrvata; Logos; Split; 1981.
11. Slamnig, Ivan; Stih i prijevod: članci i rasprave; Matica hrvatska, Ogranak; Dubrovnik; 1997.

Članci u zbornicima:

1. Bošković-Stulli, Maja; Bogišićev prinos poznavanju usmene književnosti; U: Bogišić i kultura sjećanja: Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem

održanog u prigodi stote godišnjice smrti Balda Bogišića; Leksikografski zavod Miroslav Krleža; Zagreb; 2009. – 2011.

2. Hrovatin, Mirela; Mogući utjecaji praslavenske mitske predodžbe na tradicijske elemente u Stupniku kraj Zagreba; U: Mitski zbornik; Istitut za etnologiju i folkloristiku, Hrvatsko etnološko društvo, Scarabeus naklada; Zagreb; 2010.

Internetski i elektronički izvori:

1. Belaj, Vitomir; Poganski bogovi i njihovi kršćanski supstituti; Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/45118> (Pregled: 2. svibnja 2013.)
2. Biblija; Dostupno na: <http://www.wordplanet.org/cr/40/17.htm> (Pregled: 17. svibnja 2013.)
3. Biblija; Dostupno na: <http://www.wordplanet.org/cr/42/9.htm> (Pregled: 17. svibnja 2013.)
4. Bošković-Stulli, Maja; Popevka od Svilojevića (iz ostavštine Petra Zrinskog); Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=62461 (Pregled: 17. svibnja 2013.)
5. Katičić, Radoslav; Mitovi naše poganske starine i Natko Nodilo; Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/search/?q=mitovi+na%C5%A1e+poganske+starine> (Pregled: 3. svibnja 2013.)
6. Katičić, Radoslav; Zlatna jabuka; Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/search/?q=kati%C4%8Di%C4%87+zlatna+jabuka> (Pregled: 3. svibnja 2013.)
7. Uremović, Petra; Usmena književnost i narodna tradicija u časopisu „Kolo“; Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/77994?lang=en> (Pregled: 11. travnja 2013.)
8. Vile; Dostupno na: <http://www.znaksagite.com/diskusije/index.php?topic=9647.0> (Pregled: 22. travnja 2013.)

